

ISSN 2566-3747

HISTORIJSKI MUZEJ BOSNE I HERCEGOVINE
SARAJEVO

FAKTI I ARTEFAKTI

ZBORNIK RADOVA
HISTORIJSKOG MUZEJA BIH

13

SARAJEVO, 2019.

ISSN 2566-3747

HISTORIJSKI MUZEJ BOSNE I HERCEGOVINE
SARAJEVO

FAKTI I ARTEFAKTI

ZBORNİK RADOVA
HISTORIJSKOG MUZEJA BIH

13

SARAJEVO, 2019.

Izdavač

Historijski muzej Bosne i Hercegovine
Zmaja od Bosne 5, Sarajevo
+387 33 226 098
histmuz@bih.net.ba
www.muzej.ba

Za izdavača

Elma Hašimbegović

Redakcija

Amra Čusto
Elma Hašimbegović
Elma Hodžić
Vjeran Pavlaković
Edin Radušić

Glavna urednica

Elma Hašimbegović

Odgovorna urednica

Elma Hodžić

Dizajn i DTP

Belma Arnautović

Fotografije

Esad Hadžihasanović, muzejski fotograf
Zoran Kanlić
Paul Lowe
Nemanja Mićević
Kanita Polimac

Lektura i korektura

Svjetlana Hadžirović

Štampa

Fojnica d.d.
Tiraž: 150 komada

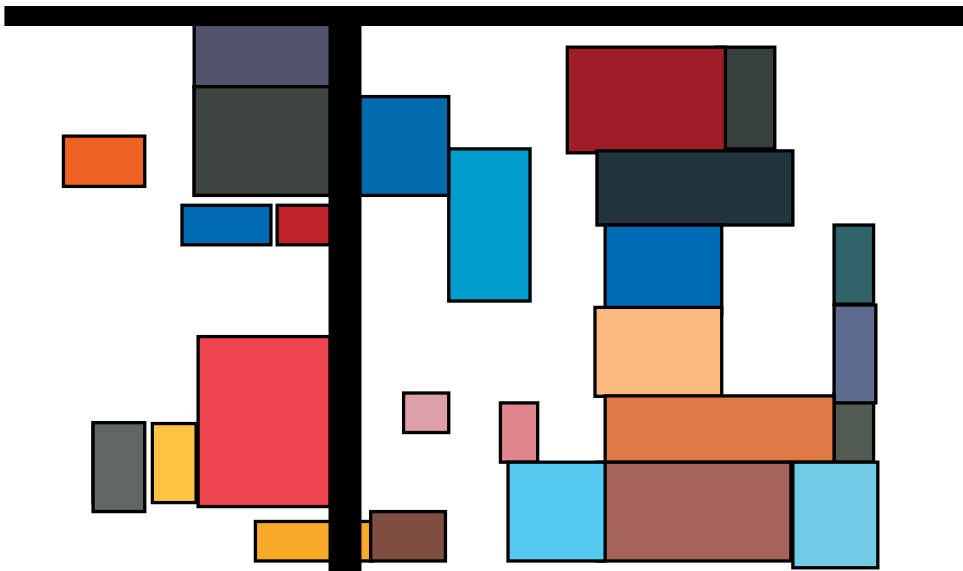
Naslovna fotografija:

Vojo Dimitrijević, Smrt fašizmu, sloboda narodu, 1966.

Vitraž je za vrijeme rata 1992.-1995. oštećen. Ljeta 2018. godine se, zbog temperaturnih oscilacija, središnji dio vitraža odvojio od ostatka kompozicije. Vitraž čeka restauraciju.

Zbornik radova Historijskog muzeja BiH je finansijski podržala Fondacija za izdavaštvo Sarajevo.

Posvećeno
Marian Wenzel, historičarki umjetnosti
koja je dala značajan doprinos proučavanju/očuvanju
kulturno-historijskog naslijeđa Bosne i Hercegovine
i koja je trajno obogatila fundus Historijskog muzeja BiH...

01

02

O Zborniku – riječ redakcije

03

Članci: muzeologija, muzeografija i historiografija

12 Amra Čusto, Urbanizacija na kraju grada – „Obećao si da ćemo živjeti u neboderu“

36 Smirna Kulenović, Eksperimentalni misaoni performans kao aktivna percepcija djela „77 Million Paintings“ Brian Eno-a

54 Paul Coldwell, Izmjeren život – sedam džempera za Nermina Divovića

57 Iva Leković, Opkoljeno Sarajevo u Beogradu: interpretacija disonantnog nasleđa na primeru transporta izložbene postavke Historijskog muzeja Bosne i Hercegovine u UK „Parobrod“ u Beogradu

76 Amer Sulejmanagić, Simboli građanske religije – kako se određuju i koriste – primjer Bosne i Hercegovine

106 Enes Škrgo, Spomenici narodnooslobodilačke borbe u travničkom kraju: prakse destrukcije i zaborava

04

Razgovor

120 Miško Šuvaković i Danis Fejzić, Was ist Kunst BiH? / Šta je umjetnost, Bosno i Hercegovino?

05 | **Fakti i artefakti: građa**

135 Xavier Bougarel i Dunja Jelenković, Za din, i za plijen? Muslimanske milicije u Drugom svjetskom ratu - Iz riznice Historijskog muzeja Bosne i Hercegovine

189 Đorđe Mihovilović, Koncentracijski logor Jasenovac u Zbirci fotografija Historijskog muzeja Bosne i Hercegovine

204 Amar Karapuš, Ordenje i medalje Drugog svjetskog rata iz Zbirke predmeta Historijskog muzeja BiH

06 | **Prikazi i osvrti**

232 Jasmin Hasanović, NSK država Sarajevo - Kontroverzno mjesto posthistorijskog buđenja historije

07 | **Stare zbirke, nove muzejske prakse**

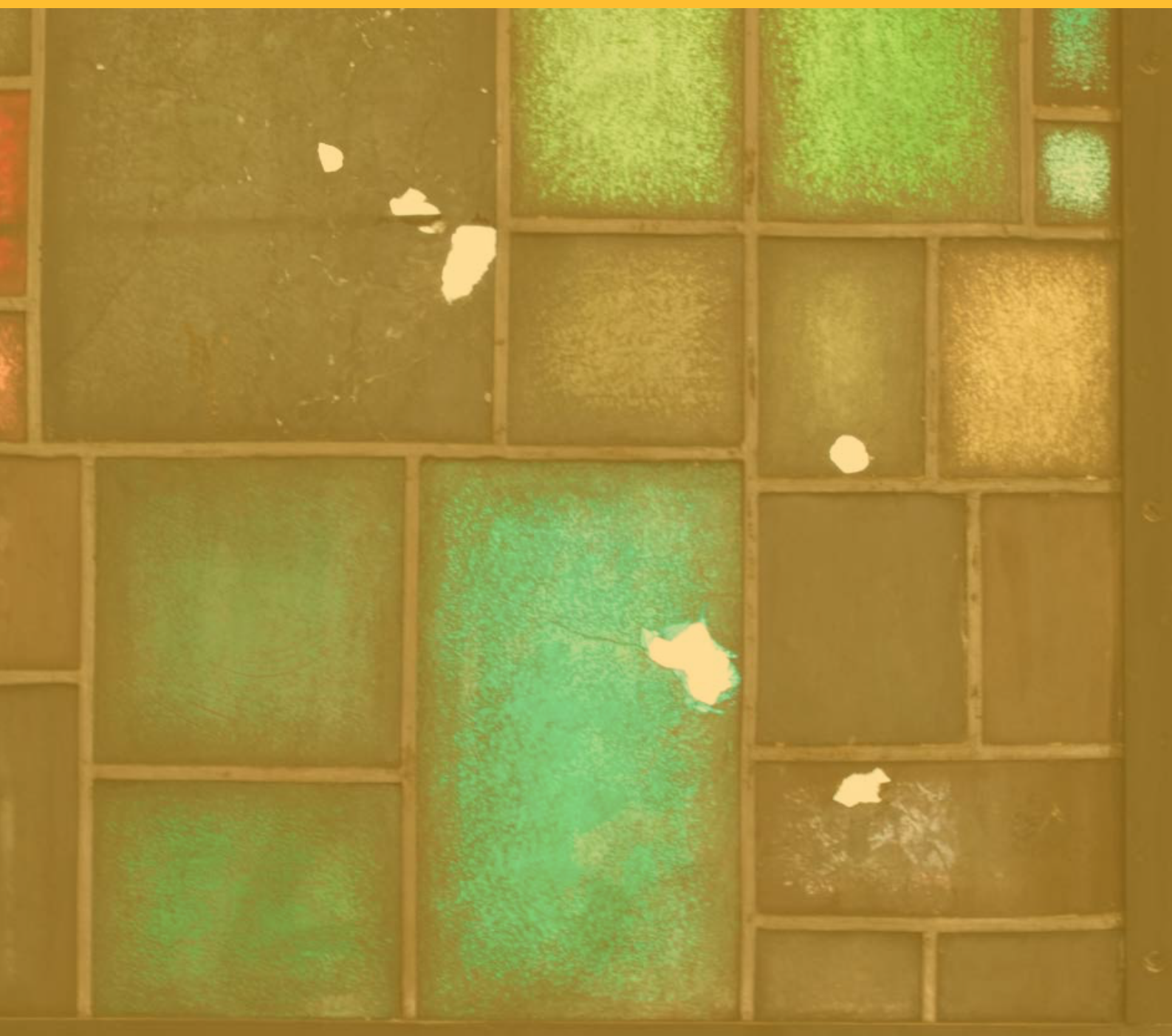
252 Dina Memić, Dokumentacioni centar Historijskog muzeja BiH – depo bosanskohercegovačkog djelovanja muzeja novije historije

278 Azra Đelmo, Muzeji NOB-a u vremenu tranzicije: Primjer muzeja „Bitka za ranjenike na Neretvi“ Jablanica

08 | **Biografije autora**

FAKTI I ARTEFAKTI:

Grada

Građa Historijskog muzeja BiH, raspoređena u nekoliko zbirki i fondova, svakodnevno prolazi kroz procese muzeološke obrade, digitalizacije, konzervacije i restauracije – a značajan proces predstavlja istraživanje i naučna interpretacija muzejskih eksponata. Pored muzejskih kustosa, na ovom polju rade i istraživači različitih profesionalnih profila. Jedan od njih je Xavier Bougarel, historičar i istraživač, koji je dao značajan doprinos ne samo valorizaciji muzejske građe, već i njenom naučnom tumačenju.

Xavier Bougarel i Dunja Jelenković

Iz riznice Historijskog muzeja Bosne i Hercegovine **Za din, i za plijen? Muslimanske milicije u Drugom svjetskom ratu**

Sažetak: Ovaj dosje obuhvata četrnaest dokumenata iz arhiva Historijskog muzeja Bosne i Hercegovine, koji se odnose na muslimanske milicije aktivne tokom Drugog svjetskog rata u sjeveroistočnoj Bosni. Ove muslimanske milicije su za sobom ostavile malo pisanih tragova. Ipak, možemo rekonstruisati njihove aktivnosti zahvaljujući dokumentima iz brojnih drugih izvora, kao što su arhivski materijali NDH i narodno-oslobodilačkog pokreta. Uvidom u njih, stiče se utisak da su ove jedinice prije svega lokalnog karaktera, te da su organizovane oko harizmatičnih vođa, poput Muhameda Hadžiefendića ili Nešeta Topčića. Njihov glavni cilj je obezbjeđivanje muslimanskih sela. Ali, one ujedno služe i kao utočište za dezertere iz hrvatske regularne vojske, a pritom često i same pribjegavaju pljački i ubistvima (vidi npr. masakr u Jeginovom Lugu). Pored toga, one održavaju kompleksne i promjenjive odnose sa NDH, sa partizanskim pokretom, pa čak i sa četnicima. Zbog svih tih protivrječnosti, na kraju ne uspijevaju da ostvare svoju primarnu misiju i da pruže zaštitu muslimanskoj zajednici.

Ključne riječi: *Drugi svjetski rat, Nezavisna Država Hrvatska, muslimanske milicije, međunacionalni odnosi, pljačka, Muhamed Hadžiefendić, Nešet Topčić*

ZA DIN, I ZA PLIJEN? MUSLIMANSKE MILICIJE U DRUGOM SVJETSKOM RATU

Historija Drugog svjetskog rata često je reducirana na nekoliko velikih događaja, što dovodi do pojednostavljenih, crno-bijelih interpretacija ovog konflikta. Tako je u vrijeme socijalizma historija ovog perioda uglavnom svođena na sedam ofanziva, sa Titom kao njihovim herojem i centralnom figurom, dok su lokalni razvoji i ambivalentnosti narodno-oslobodilačkog pokreta često ostajali u sjenci ovog narativa. Krajem osamdesetih godina dolazi do promjene i sjećanje na velike ofanzive biva potisnuto sjećanjem na velike pokolje. I dok pojedini srpski historičari neumorno prebrojavaju žrtve Jasenovca, njihove hrvatske i bošnjačke kolege imaju oči samo za Bleiburg i Foču. Ipak, ako bismo se više pozabavili nešto običnijim, svakodnevnim ratnim događanjima, to bi nam omogućilo da bolje razumijemo složenost ovog konflikta: to pokazuje i slučaj muslimanskih milicija, koje su djelovale u Bosni i Hercegovini između 1942. i 1944. godine, i koje, s obzirom na svoj lokalni karakter, nisu našle svoje mjesto među „velikim narativima” Drugog svjetskog rata.

Od devedesetih godina, pojedini historičari, poput Adnana Jahića, Esada Tihića i Merise Karović, počinju da se interesuju za muslimanske milicije.¹ Ovi autori su zaslužni za njihovo otimanje od zaborava u kojima ih je pohranila socijalistička historiografija. Ipak, u njihovim radovima uočavamo tendenciju da ove jedinice predstavljaju na jedan vještački homogen i uljepšan način. U ovom dosjeu želimo naprotiv da insistiramo na konfuziji koja im je karakteristična, kao i na činjenici da su muslimanske milicije i same pribjegavale zločinima. Osim manjeg broja letaka i nekoliko javnih proglašenja, ove vojne formacije nisu ostavile gotovo nikakav pisani trag o svojim aktivnostima. Kako bismo ih analizirali, moramo se zato osloniti prvenstveno na dokumentaciju koja je ostala za drugim učesnicima rata. Odabrali smo četrnaest dokumenata iz bogatog arhiva Historijskog muzeja Bosne i Hercegovine: trinaest ih je iz fonda „Ustaška nadzorna služba (UNS)” i jedan iz fonda „Nezavisna Država Hrvatska (NDH)”.² Suprotno onome što mu ime kaže, fond „UNS” ne sadrži samo izvještaje doušnika Ustaške nadzorne službe, već i dokumente

1 Adnan Jahić, *Muslimanske formacije tuzlanskog kraja u drugom svjetskom ratu*, Tuzla: KDB Preporod, 1995.; Esad Tihić, „Jedinice domobranske dobrovoljačke pukovnije (DOMDO) na teritoriji Trebave, Ratiša i Posavine (1942-1943)”, *Gračanički glasnik*, god. 1, br. 2, novembar 1996., str. 32-58; Merisa Karović, „Muslimanske milicije u Bosni i Hercegovini 1941-1945”, *Glasnik rijaseta Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini*, god. 68, br. 11-12, novembar 2006., str. 1120-1034 i god. 69, br. 1-2, januar 2007., str. 54-73.

2 Zahvaljujemo se Amaru Karapušu iz Historijskog muzeja Bosne i Hercegovine na transkripciji dokumenata. Citati namerno uključuju pravopisne i štamparske greške prisutne u originalnim dokumentima.

različitih službi NDH: velikih župa, domobranstva, oružništva, redarstva, itd. Bogatstvo ovog fonda omogućava nam da temi pristupimo iz nove perspektive i da predložimo nijansiranu sliku pojedinih fenomena rata. Pri odabiru dokumenata trudili smo se da pokrijemo čitav period od 1942. do 1944. godine i da obezbjedimo raznolikost aktera čija svjedočenja analiziramo. Uključili smo političke i vojne zvaničnike NDH, ali i, u manjoj mjeri, partizane i vođe samih muslimanskih jedinica. Kada je riječ o oblasti koju analiziramo, koncentrisali smo se na sjeverno-istočnu Bosnu, jer je taj kraj bio kolijevka dvaju najznačajnijih muslimanskih milicija iz Drugog svjetskog rata. Riječ je o Dobrovoljačkoj domobranskoj pukovnici (DOMDO), zvanično osnovanoj u julu 1942. godine pod komandom Muhameda Hadžiefendića i o Domobransko-dobrovoljačkoj pukovnici bosanskih planinaca, poznatijoj kao „Zeleni kadar”, osnovanoj u januaru 1944. godine pod komandom Nešeta Topčića. Ovaj se dosje dakle ne bavi muslimanskim milicijama aktivnim u istom periodu u Hercegovini i u zapadnoj Bosni.

Zbog njihovog lokalnog i neformalnog karaktera, često je teško odrediti stvarne karakteristike muslimanskih formacija. Na primer, legija Avdage Hasića u Kladrju u teoriji predstavlja deo DOMDO, ali zapravo djeluje potpuno autonomno (dokumenti 4 i 5). Slično, u martu 1944. godine Alija Muratbegović se i dalje predstavlja kao komandant jedne od satnija DOMDO, iako je ova već bila raspuštena nekoliko mjeseci ranije (dokument 10). Jedino što je izvjesno iz dokumenata, koje ovdje analiziramo, je da su ove jedinice, bilo velike ili male, uvijek bile organizovane oko harizmatičnog vođe – Muhamed Hadžiefendić, odnosno Nešet Topčić na regionalnom nivou, Avdaga Hasić u Kladrju, Smail Arifagić u Maglaju, Hivzija Jerković u Brčkom, Šukrija Izetbegović u Bosanskom Šamcu itd. Neki od ovih vojnih lidera bili su trgovci (Muhamed Hadžiefendić), a neki učitelji (Nešet Topčić, Alija Muratbegović) i uživali su određeni društveni ugled. Među njima je često bilo i bivših rezervnih oficira Jugoslovenske vojske (Muhamed Hadžiefendić, Smail Arifagić, Hivzija Jerković itd.). Njihov prioritet je afirmacija lične moći u prostoru koji kontrolišu: Muhamed Hadžiefendić i Nešet Topčić očito postavljaju lični autoritet ispred autoriteta Nezavisne Države Hrvatske (dokumenti 1 i 9), Smail Arifagić se proglašava „Romelom od Maglaja” (dokument 11), a Džafer Hodžić, komandant DOMDO u selu Tupkovići, „uopće ne dozvoljava oružnicima uredovanje na području gdje se oni nalaze” (dokument 1). Organizovane oko lične harizme svog vođe i lišene pravog vojnog ustrojstva, ove jedinice „su rastapan[e] po raznim selima i prepušten[e] sam[e] sebi bez ikakvog stvarnog nadzora” (dokument 1). Kada je riječ o doušniku Ministarstva unutrašnjih poslova, koji oficire DOMDO prebjegle u partizane naziva „degeneriranom muslimanskom aristokracijom” (dokument 8), njegove su riječi bez sumnje

proizvod starih, duboko ukorijenjenih predrasuda.

Dok je moguće odrediti neke tipične odlike vođa muslimanskih jedinica, znatno je teže istražiti ko su bili njihovi obični pripadnici. Svakako je očigledno da se u ove jedinice najčešće regrutuju ljudi sa sela. Prema nekim službenicima NDH, one često okupljaju dezertere, koji su izbjegli mobilizaciju u hrvatsko domobranstvo: ovoj grupi angažman u miliciji omogućava da ostanu blizu svog sela i porodice (dokumenti 1, 4 i 7). Pojedine vođe čak od dezertera uzimaju mito u zamjenu za primanje u jedinicu, što je, prema svjedočenju doušnika pod pseudonimom „Mujo”, slučaj Smaila Arifagića u Maglaju (dokumenti 11 i 14). Drugi službenici NDH u svojim dopisima insistiraju na nedostatku morala, kriminalnoj prošlosti i zlodjelima pripadnika milicija. Doušnik „Krešimir 955” u svom izvještaju opisuje ubistvo srpskog seljaka Rajka Lazića koga su kladanjski legionari zaklali i bacili u kamenjar, nazivajući ih zbog toga „naoružanom gomilom divljaka” (dokument 4). Regionalni šef policije u Tuzli detaljno iznosi svoje optužbe protiv, kako kaže, onih „koji su zaslužili vješala ili u najboljem slučaju tešku tamnicu” (dokument 1). On u svom izvještaju navodi čitavu listu zločina koje su počinili pripadnici milicija, uključujući zastrašivanja, pljačke, ubistva, kao i zlostavljanje žena i djece (dokument 1). Predstavnici NDH su jednoglasni u osudi razuzdanosti i nasilja muslimanskih boraca, koji takvim svojim ponašanjem dodatno motivišu Srbe da se priključe ustanicima. Oni ujedno i traže integraciju ovih Muslimana u hrvatsko domobranstvo (dokumenti 1, 4, 7 i 11).

Način na koji različite službe NDH percipiraju muslimanske milicije zavisi naravno od njihovih konkretnih odnosa na terenu, a oni su obilježeni velikom ambivalentnošću. Formalno, muslimanske milicije su dio hrvatskih oružanih snaga kao „dobrovoljačke pukovnije”. Taj im pravni status omogućava da dođu u posjed oružja, municije i drugih potrepština hrvatskih vlasti. Ipak, one u isti mah podrivaju autoritet NDH, što dovodi do raznih apsurdnih situacija. Svoj letak iz decembra 1943. godine, zapovjednik Topčić potpisuje krilaticom „Nezavisna Država Hrvatska”, što ukazuje na to da on zvanično postupa u ime NDH, ali istovremeno vidimo da potpuno samostalno odlučuje o tome koga će mobilisati i kako će kazniti „pljačkaroše”, „pijanice” i „kockare” (dokument 9). Isto tako, Šukrija Izetbegović potpisuje svoje pismo od 27. jula 1944. godine formulacijom „Za poglavnika i dom spremni!”, iako u istom tom dokumentu prijeti lokalnim ustašama da će „za svakog ranjenog [svog vojnika] ubiti dvojicu ustaša” (dokument 12). Sve u svemu, odnosi između muslimanskih formacija i predstavnika hrvatskih vlasti čine se vrlo nestabilnim i njihov kvalitet varira u zavisnosti od tačnog perioda i oblasti o kojoj govorimo. Tako na primjer, pošto je moć Hivzije Jerkovića ograničena usljed prisustva zapovjedništva hrvatskog

domobranstva u Brčkom, on muslimanske dezertere šalje u Orašje, gdje lokalni šef Zelenog kadra, Nurija Tvica, ima slobodu da radi šta hoće (dokument 13). Neki opšti politički faktori mogu uticati na ove odnose, pa tako na primjer sporazumi sklopljeni 1942. godine između predstavnika NDH i pojedinih četničkih vođa pothranjuju nepovjerenje muslimanskih milicija prema NDH (dokumenti 6 i 8). Takve vremenske i prostorne varijacije vidimo i u odnosima između muslimanskih formacija i predstavnika njemačkih vlasti. Proljeća 1943. godine, čini se da se pojedini oficiri i pripadnici DOMDO nerado pridružuju Trinaestoj SS diviziji (dokumenti 3 i 6). Nedugo potom, Nurija Tvica u Orašju pomaže SS vojnicima da dezertiraju, ali istovremeno održava dobre odnose sa njemačkim oficirima u Brčkom (dokument 13). Ipak možemo zaključiti da lokalne bezbjednosne okolnosti, konkretni odnosi snaga na terenu i ekonomski interesi ostaju odlučujući faktori, koji određuju odnose muslimanskih milicija kako sa ustašama, tako i sa Njemcima.

Odnosi muslimanskih milicija i partizana, iako su u osnovi neprijateljski, znatno su složeniji nego što se to na prvi pogled čini. Zapovjednik Zelenog kadra Nešet Topčić osuđuje partizane tvrdeći da je narodno-oslobodilačka vojska opustošila Tuzlu i Vlasenicu (dokument 9). Međutim, Topčić istovremeno oštro kritikuje i muslimanske „gotovane”, koji „po cijele dane sjede po kafanama i kartaju se pijujući akšamluke uz razna mezeta” i kojima je glavni cilj „bogaćenje, pljačkanje, šverc i udobnost uz ženu i rakiju” (dokument 9). Letak Šeste partizanske brigade iz februara 1943. godine potvrđuje da su partizani spalili kuće u muslimanskim selima u okolini Kalesije, nakon što su trpjeli učestale napade muslimanskih milicija (dokument 2). Ipak, ističe se da nije riječ o pukoj odmazdi već o opomeni „jer vi opomene druge vrste niste razumjeli” i da se partizani bore za bolju budućnost i muslimanske djece (dokument 2). Dakle, letak Šeste brigade ujedno je i pokušaj da se pronađe *modus vivendi* sa muslimanskim selima u ovom kraju. Generalno gledano, nema sumnje da termin *modus vivendi* najbolje opisuje odnose između muslimanskih jedinica i partizanskog pokreta: muslimanska sela iz područja Semberije i Majevice dopuštaju prolazak partizana kroz svoju teritoriju (dokument 2), doušnik UNS-a pod pseudonimom „Bosanac” optužuje legiju Avdage Hasića da održava veze sa partizanima i da se ne suprotstavlja njihovom napredovanju (dokument 5), dok u selu Tupkovići, hodža Bajro Jusić diskretno prodaje oružje i so partizanima (dokument 1). Upravo ambivalentnošću odnosa između muslimanskih milicija i narodno-oslobodilačkog pokreta može se objasniti redovni prelazak pripadnika ovih formacija u partizanske redove, što je u ljeto 1943. godine slučaj i pojedinih pripadnika DOMDO (dokumenti 7 i 8). Ipak, treba imati na umu da ove promjene strana nisu jednostrane i da se ne tiču samo Muslimana: takođe u dokumentu broj 8, autor, službenik Ministarstva unutrašnjih poslova NDH, tvrdi da Hrvati koje su partizani mobilisali pre nego

što su napustili Tuzlu, imaju samo jedan san – da ponovo pristupe hrvatskom domobranstvu.

Šta možemo reći o odnosima između muslimanskih milicija i četničkih bandi? Apriori, ove su bande morale biti zakleti neprijatelji muslimanskih milicija, koje su i nastale kao odgovor na četničke pokolje iz 1941. godine. Ali kako rat teče, granice se sve više brišu. Četničke bande sve češće saraduju sa Njemcima i ustašama. Istovremeno, odnosi između četnika i partizana u pojedinim slučajevima nisu otvoreno neprijateljski i „ukoliko među njima dođe do sukoba, ti sukobi redovito prođu sa malim žrtvama, a plod su više osobne borbe zapovjednika sukobljenih grupa nego političke naravi” (dokument 3). Konačno, slično je i sa četnicima i Muslimanima. „Bosanac” optužuje Avdagu Hasića da održava veze sa četnicima (dokument 5). Alija Muratbegović pregovara sa četničkim komandantom Stevanom Damjanovićem Lekom (dokument 10). „Bosanski planinci” i četnici iz Bosanskog Šamca imaju „vrlo prijateljske odnose” (dokument 13), a Smail Arifagić četnicima iz Maglaja dotura municiju u zamjenu za hranu (dokument 11). Godine 1944., sjećanje na pokolje iz 1941. god. počinje da blijedi, a političke i vojne konfiguracije su značajno promjenjene u odnosu na prvu godinu rata, što navodi dojučerašnje neprijatelje da počnu da razvijaju strategije za zajedničko preživljavanje.

Drugi svjetski rat u Jugoslaviji zaista može djelovati kao sukob svih sa svima i teško je odrediti tačne motive vođa i pripadnika milicija za učešće u ratu. Pojedini predstavnici NDH sebe ubjeđuju da je glavna motivacija Muslimana njihova vjera i tvrde da su oni „samo muslimani, pa danas nose polumjesec i zvijezdu kao znak panislamskog pokreta” (dokument 6), ili da im je cilj „autonomija Bosne i Hercegovine pod zelenom zastavom” (dokument 8). Ali, te tvrdnje su nedovoljno kredibilne: muslimanske milicije koriste islamske simbole – fes, zvijezdu i polumjesec i ratni poklič „Za din!” – kao znak etničke pripadnosti, a ne kao politički program. Njihove vođe ne održavaju redovne veze sa sarajevskim političarima i ulemama koji se bore za autonomnu Bosnu i Hercegovinu pod njemačkim protektoratom. U maju 1944. godine, zapovjednik Topčić se otvoreno deklariše protiv jednog takvog projekta autonomije.³ Mnogo više nego svojom vjerom, muslimanske milicije zapravo se bave ovozemaljskim pitanjima i pokušavaju da zaštite svoja sela, kuće i porodice. O tome svjedoči stalno ponavljanje riječi „selo”, „dom”, „ognjište” u dokumentaciji koju ovde prezentujemo. Taj fokus na lokalno, koji je prisutan kod muslimanskih milicija, jasno je uočljiv ako uporedimo letak Šeste partizanske brigade sa letkom

3 Vidi letak „Autonomija” u: *Zbirka dokumenata o genocidu nad Bošnjacima u Drugom svjetskom ratu*, koja se nalazi u Bošnjačkom institutu u Sarajevu. Za kontekst u kome je objavljen ovaj letak, vidi: Arhiv oružanih snaga Srbije, fond NDH, kutija 153B, fasc. 8, dok. 37 i kutija 153C, fasc. 4, dok. 30.

Zelenog kadra: dok prvi odnose između partizana i muslimanskih seljaka oko Kalesije posmatra u opštem kontekstu Drugog svjetskog rata i antifašističke borbe jugoslovenskih naroda (dokument 2), drugi je fokusiran na lokalne ratne okolnosti i proklamuje jedino da „sve naše stanovništvo mora biti organizirano i s puškom braniti svoje ognjište” (dokument 9). Ovaj lokalizam i nedostatak političke vizije objašnjava zašto muslimanske milicije nerado napuštaju svoja sela i zašto pokazuju slabu borbenost spram četnika i partizana (dokumenti 1, 6, 7).

Iako su „spas” muslimanske zajednice i bezbjednost domova i porodica važni, oni nisu i jedini prioritet muslimanskih milicija. Mnogi dokumenti koje ovdje predstavljamo svjedoče o ekonomskim motivacijama pojedinih muslimanskih vojnih lidera, koji rat koriste za lično bogaćenje. Karikaturalni je primer Smail Arifagić u Maglaju, koga pojedinci optužuju da je korumpiran, da prisvaja hranu i oružje dobijeno od hrvatskih vlasti i da ostvaruje ličnu korist zloupotrebom državne zemlje i šuma (dokumenti 11 i 14). U kontekstu u kome je hrana rijetkost, a izbjeglice brojne, krađa stoke i zaliha hrane (dokument 1), demontiranje vrata i prozora (dokument 1), pronevjeravanje državnih dobara (dokumenti 3, 11 i 14) i trgovina sa neprijateljem (dokumenti 1 i 7) su svakodnevna pojava. Isto tako i odluke o dezertiranju ili promjenama saveznika često su uslovljene potencijalnom materijalnom dobiti (dokumenti 10 i 13). Sredstvo preživljavanja za jedne, izvor bogaćenja za druge, ove ilegalne ekonomske prakse prisutne su kod gotovo svih protagonista rata.

Bez obzira na to što joj je prioritet profit, čak i pljačka ima svoja (etnička) pravila: prema šefu regionalne policije u Tuzli, milicije DOMDO pustoše uglavnom srpska sela (dokument 1), dok prema velikom županu iz Usora i Soli, četnici napadaju prvenstveno muslimanska i katolička sela (dokument 3). Smail Arifagić konfiskuje hranu iz katoličkih sela, a muslimanska sela ostavlja na miru (dokument 11). Nameće se stoga pitanje, imamo li, umjesto rata svih sa svima, radije posla sa etničkim i vjerskim ratom? Ovdje je opet neophodno biti oprezan. Kao što smo vidjeli, etnička pripadnost često nema nikakvu ulogu u konfliktu, kada je riječ na primjer o trgovini oružjem i hranom. Pritom, svaka etnička zajednica ima svoje interne podjele: ne podržavaju svi Hrvati ustaše, kao što nisu ni svi Srbi u četnicima, niti svi Muslimani u muslimanskim jedinicama. Pritom, brojni Muslimani se otvoreno izjašnjavaju protiv zločina koje vrše muslimanske milicije (dokumenti 1 i 4), dok zapovjednik Nešet Topčić oštro osuđuje pasivnost i „kukavičluk” muslimanskog življa (dokument 9). Generalno gledano, utisak koji se stiče iz ovih dokumenata je manje onaj o trajnoj međuetničkoj mržnji, koliko utisak o poljuljanom povjerenju kao posljedici rata. Regionalni šef policije u Tuzli tako prepričava prijetnje koje pripadnici

DOMDO-a upućuju katolicima i pravoslavicima, tvrdeći da one kod njih izazivaju strah od muslimanskih milicija (dokument 1). Slično, doušnik UNS „Domagoj 951” u dokumentu broj 6 govori o nepovjerenju Muslimana prema „Vlasima” (pravoslavicima) i „Šokcima” (katolicima).

U toj krizi povjerenja koja prožima bosansko društvo, veliki pokolji su prije izuzetak nego pravilo. Šef regionalne policije u Tuzli kratko spominje pokolj u Jeginom Lugu iz aprila 1942. godine (dokument 1), tokom koga je DOMDO pobila oko 150 srpskih seljaka.⁴ Uprkos tome, ubistva su najčešće individualna i nerijetko u vezi sa pljačkaškim pohodima.⁵ Isto tako, periodi iščekivanja i krhkog mira su češći nego otvoreni sukobi, a sukoba sa malim brojem žrtava ili čak onih koji su iscenirani ne manjka, kako između muslimanskih milicija i partizana (dokument 5), tako i između četnika i partizana (dokument 3). Ali, kako protumačiti učestalo ponavljanje, u ovdje predstavljenim dokumentima, poziva na osvetu? Avdaga Hasić najavljuje „mi moramo sebi namiriti štetu” (dokument 4), a Šukrija Izetbegović prijeti da će svako zlo ustašama dvostruko vratiti (dokument 12). Ideja osvete nije strana ni partizanima. Šesta partizanska brigada prijeti: „mi ćemo se skupo osvetiti, pa makar to bilo i kroz deset godina”, naglašavajući da je skupa partizanska krv (dokument 2). Ali, partizani su jedini koji imaju granica kada je riječ o osveti – oni pale kuće, ali ne ubijaju njihove stanovnike. Partizani su takođe jedini koji svojim neprijateljima pružaju jasan izbor: sloboda prolaza za partizane ili uništavanje sela (dokument 2). Ta obnova minimalnih pravila rata i samim tim osnovne bezbjednosti od strane partizanskog pokreta, jedan je od lokalnih faktora koji objašnjava postepeno priključivanje Muslimana iz istočne Bosne narodno-oslobodilačkom pokretu. Jedan oficir ministarstva unutrašnjih poslova NDH primjećuje:

„[Muslimanima] je izlaz jedino u redovima onih formacija, koje ne pale i ne uništavaju otvoreno njihov živalj i njihovu imovinu, a to su bili upravo partizani. Komunistički prvaci izpravno i na vrijeme su opazili i shvatili problem, koga hrvatske vlasti nisu bile u stanju i mogućnosti likvidirati. Oni su vidjeli da četnici pale muslimanska sela, da kolju muslimanske žene i djecu, a oni su takodjer vidili krajnju nesposobnost hrvatskih oružanih snaga, koje nisu bile u mogućnosti da zaprieče provalu velikosrbske tiranije.” (dokument 8)

Dok su se ostali učesnici Drugog svjetskog rata u Jugoslaviji borili za ostvarenje

4 Za pokolj u Jegin Lugu, vidi Arhiv Bosne i Hercegovine, Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, zapisnici, kutija 226, dok. inv. br. 16656

5 Za Šukriju Izetbegovića, čak i ustaški pokolji iz 1941. godine su u vezi sa otimačinom („kad ste tolike ljude nevine radi toga da bi ih opljačkali pobili” – dokument 12).

interesa određene etničke grupe ili, poput partizana, za pobjedu nadnacionalnog ideološkog projekta, čini se da su interesi i motivi muslimanskih milicija bili lokalnog karaktera. Sa harizmatičnim, ali nedovoljno organizovanim ili motivisanim vođama, njihovi odnosi sa većinom drugih oružanih formacija aktivnim u Bosni i Hercegovini u tom periodu, bili su ambivalentni. Nesposobnost ovih jedinica da osiguraju bezbjednost muslimanskog stanovništva i da obnove povjerenje između tri konstitutivne etničke grupe bosanskog društva, jedan su od faktora koji je doprinio njihovoj postepenoj marginalizaciji i pobjedi partizana. Konačno, slučaj muslimanskih milicija potvrđuje važnost ekonomskih faktora u ratu: dok se veći dio stanovništva grčevito borio za goli opstanak, posebna grupa, u kojoj je, čini se, bilo najmanje etničkih podjela, bili su ratni profiteri. S tim u vezi, iako učestalost lopovluka i šverca može dodatno osnažiti ideju o Drugom svjetskom ratu kao o konfliktu u kome su svi u ratu sa svima, nameće se zaključak da onda isto tako treba analizirati ovaj rat i kroz prizmu saradnje i trgovine svih sa svima.

**Dokument 1: građa UNS, kutija 02,
inv. broj 0306**

NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA
ŽUPSKA REDARSTVENA OBLAST
TUZLA

Tuzla, dne 26
travnja 1942.
V.T. br: 17/42.
Predmet: Izvještaj o radu
dobrovoljačke legije Narodnog
ustanka.

USTAŠKA NADZORNA
SLUŽBA
MINISTARSTVU UNUTARNJIH POSLOVA
MINISTARSTVU DOMOBRANSTVA
Ured Vojskovođe
GLAVNI STAN POGLAVNIKA

ZAGREB

U zadnje vrijeme ustrojena je na području Istočne Bosne, a naročito na području Velike Župe Usora i Soli Dobrovoljačka Legija Narodnog Ustanka. Ustrojenje ove legije povjereno je pričuvnom bojniku Muhamedu Hadžiefendiću, inače trgovcu iz Tuzle, koliko sam upućen na njegovu vlastitu ponudu. On se je toga posla primio s puno volje i na brzu ruku skupio po raznim mjestima ovoga područja 5.000-6.000 ljudi, koje je sve naoružao ne ispitujući njihove moralne osobine i njihov predživot. Bez ikakvih uputa i naredaba o radu ovi su ljudi naoružani, stavljeni pod zapovjedništvo jednoga između njih samih, koji je u većini slučajeva istih moralnih kvaliteta kao i svi drugi, te upućeni u svoja sela, da ih čuvaju od napadaja odmetnika. Među zapovjednicima pojedinih odreda ove legije ima vrlo mali broj časnika i dočasnika, koji bi pazili na njihov rad i stegu, pojedini odredi rastapeni su po raznim selima i prepušteni sami sebi bez ikakvog stvarnog nadzora, jer njihov zapovjednik bojnik Hadžiefendić ne može uz najbolju volju vršiti nadzor nad njihovim radom. Uslied pomanjkanja časnika nema nikoga, tko bi ga kao nadzorni časnik mogao o tome zamieniti i vršiti nadzor nad radom legionara na pojedinim uporištima.

Napomenuo sam, da su se u legiju primali ljudi z

brda z dola ne ispitujući uobće njihov predživot te su primljeni i takvi, koji su zaslužili vješala ili u najboljem slučaju tešku tamnicu, a ima i takvih, koji su radi ranih zločina odležali po nekoliko godina u tamnicama. Kakvi će takvi ljudi biti, kada im je dano oružje i municija i oni prepušteni sami sebi bez jakog zapovjednika nije potrebno naglašavati i posebno isticati. To se vidi iz mnogih tužbi i žalbi, koje skoro svakodnevno pristižu svim vlastima na ovom području. Pojedini zapovjednici odreda pa i sami legionari toliko su se već osilili, da ne priznaju više nikakovu vlast i otvoreno govore, da će poubijati sve časnike, koji vodu izvide o njihovim nedjelima, da bi ih priveli zakonskoj odgovornosti.

Ovakva i slična nedjela omogućena su u glavnom radi toga, jer legionari nisu redovito zaposleni borbom odnosno uobće akcijama čišćenja, nego se zadržavaju na pojedinim uporištima radi čuvanja i osiguranja. Potpuno je razumljivo, da će pojedinci skloni zlu u besposlici činiti razna ne dopuštena djela i zavesti i one, koji to sami ne bi počinili. To im je omogućeno radi raštrkanosti pojedinih uporišta i slabog nadzora od strane zapovjednika. Radi izvanrednih i nesredjenih prilika, u kojima živimo i koje su naročito pojačane na ovome području, jasno je, da će negativne sklonosti pojedinaca doći do osobitog izražaja.

O štetnom radu i raznim nedjelima pripadnika legije bilo pojedinaca bilo u skupinama stižu svim vlastima skoro svaki dan pritužbe sa svih strana, a da područne vlasti protiv tome zlu ne mogu ništa preduzeti. Radi ilustracije navesti ću samo neka nedjela, koja su potpuno dokazana:

1/ 13. ožujka o.g. upalo je 10-12 legionara pod zapovjedništvom Hariza H. Mehmedovića u Požarnicu, te su opljačkali Ostojić Petra i Ostoju iz Kukovine kod Požarnice. Otjerali su tri krave i odnijeli neke druge pokretnine.

Utvrđeno je, da su pod vodsvom Omera Požegića, a po zapovjedi H. Mehmedovića vršili pretrese kuća i tom prilikom otjerali veći broj stoke koju su medju sobom podielili.

2/ Drugoga travnja izvršili su pljačku u kući Mihajla Džurića iz Kolimera, od kojega su odnijeli sve pokretnine, čija vrijednost iznaša skoro 100.000 [Kn.]. Istog dana prilikom zauzimanja Busije pokupili su oko 50 komada goveda i isto toliko ovaca i to medjusobno podielili.

3/ U siječnju opljačkali su kuću Jove Džurića iz Kolimera - šteta iznaša oko 80.000 Kn. sve pokretnine ili su odnijeli ili poništili.

4/ Nišić Avdo iz Hrasna kao vodnik legionara sa

svojima opljačkao sela Dubnicu, Kolimer i Patraši. Dogoni sebi stoku, hranu, pokućstvo i sve drugo, što se uobće može ponieti. Kuda on sa svojim legionarima prodje ostaje sve pusto, kuće potpuno opljačkane i puste golih zidova. Prema prikupljenim podacima, opljačkane stvari dijelili svojim legionarima, koji ih odnose kućama i preprodaju. Odobrio je i drugim seljanima iz Hrasna i Seljublja da vrše pljačku time, da plien dijele s njime upola. S naoružanim legionarima zaposio je puteve, pa ako bi se koji usprotivio prepustit mu određeni dio pliena, oduzimao bi od toga, sve što bi kod njega našao. Oružništvo je protiv njemu nemoćno, jer su njegovi svi pod oružjem, a na sve opomene i upozorenja izjavljuje, da je njima Hadžiefendić dozvolio da rade što hoće i da za njih kao legionare nema suda.

5/ Dok nije osnovana legija i dok se članovi iste nijesu toliko raspustili, nitko se iz Požarnice, Kolimera, Cviljevine i susjednih sela nije odmetnuo. 8 veljače pod vodstvom Begana Ferhatovića i Salke Kulanića ubili su legionari Vojka Petkovića iz Cviljevine, a kuću mu potpuno opljačkali. Pored toga opljačkali su 7 krava i nešto sitne stoke iz Požarnice i Kolimera. Osim toga vršili su i razna druga nasilja u tim selima, pa su neki od straha pobjegli u šumu, da spase živote, a neki se sklonili po drugim selima i potražili zaštitu oružništva ili domobranstva.

6/ 8 ožujka vršeći operacije prema Busiji osim ubijanja mirnih ljudi izvršili su na više mjesta pljačku i to naročito goveda, konje, ovce i raznu hranu i to sve javno tjerali svojim kućama.

Toga dana postavili su legionari brzoglasnu liniju prema Busiji i odredili Dragića Peru, Milorada, Jovu, Stevu i Vasilija da tu liniju čuvaju. Oni su to i učinili, a na večer kada su legionari podigli postavljenu liniju, poubijali su navedene čuvare. Tom prilikom skinuli su Stevi Dragiću opanke i čarape s nogu. Naglašujem, da toga dana u selu Požarnici nije vršena nikakva akcija, a svi ubijeni su iz Požarnice.

Seljaci iz Požarnice i susjednih sela traže zaštitu od nasilja koja nad njima vrše legionari, te prijete opasnost ako im se ta zaštita ne pruži, da će svi pobjeći iz sela i priključiti se pobunjenicima.

7/ U selu Lupoglavu prije tri mjeseca pohapsili su legionari sve muškarce i predali ih domobranstvu radi odpreme u logore. 8-15 dana nakon toga započeli su sa pljačkom u ovome selu. Najprije su otjerali blago, zatim hranu i druge pokretnine, pa na koncu namještaj i posteljinu. S kuća su

skidali prozore i vrata tako da su kuće ostale potpuno golih zidova. Zlostavljali su žene i djecu te su se razbježali po susjednim selima a naročito u Živinice i Brnjicu. Ovo selo postalo je potpuno pusto.

8/ Mustafa Muratović, legionar, bivši kažnjenik u Zenici, prodaje javno u Slavinovićima janjeće meso a od zarade priredjuje pijanke i čini izgrede. Tako je 11 travnja u gostioni pucao iz puške i bacio bombu u ćošak, ali pukim slučajem nitko nije povredjen, premda je u gostioni bilo svijeta.

U selu Dubravama spremili su legionari radi rasprodaje nekih 80 krmača kod nekog seljaka Bone.

9/ U selu Tupkovićima članovi legije vršili su pljačku i razna nasilja. Opljačkano je sve što god se je moglo odneti, te su u kućama ostali samo goli zidovi. Kad je redovita oružnička ophodnja pošla u to selo da izvrši izvide, pucao je stražar-legionar na oružničku ophodnju, prema su mu se oružnici javili. Zapovjednik legije u Tupkovićima Džafer Hodžić uobće ne dozvoljava oružnicima uredovanje na području, gdje se oni nalaze. Prijeti opasnost da dodje do otvorenog sukoba između oružnika i legionara, jer oružnici ne dozvoljavaju pljačku i bilo kakva nasilja, a legionari ne dozvoljavaju oružnicima uredovanje.

U Tupkovićima izvršena je pljačka nakon 22 ožujka, kada su po nalogu Velikog župana svi odrasli muškarci grko-istočne vjere odpremljeni iz sela u Tuzlu, da bi im se onemogućilo održavanje veze i pomaganje odmetnika.

10/ U selu Puračiću i okolici kod osnivanja legije ljudi su dobili oružje i municiju, ali nijesu imali zapovjednika niti su dobili bilo kakav zadatak ili bar upute o njihovom radu i držanju, te su počeli napadati i pljačkati do tada mirna sela: Poljice, Babice, Treštenicu i Jaruške. Radi toga mnogi su se ljudi iz tih sela odmetnuli. Neki su se prijavili oružnicima i dobili od njih propusnice, ali su noću po legionarima odvodjeni od svojih kuća i poubijani. Sva imovina je u tim selima opljačkana. Ljudi su se razbježali te se ne smiju povratiti svojim kućama, jer su legionari poubijali i one koji su se njima predali.

11/ U selu Jasenicama i okolnim selima vršili su razna nasilja i pljačkali. Pod izlikom da vrše pretrese kuća otvarali su sve kućne prostorije i odnosili sve, što bi im se svidilo. Ako bi tko prigovorio, odvodili bi ga sa sobom i taj se više nije povratio. Prijetili su se ljudima, ako ih prijave vlastima, da će ih sve poubijati.

Isto je tako bilo i u mnogim drugim mjestima, koja

drže legionari kao svoja uporišta. Na pokušaje uredovanja redovitih organa vlasti bilo oružnika ili domobrana prijete se oružanim odporom.

12/ U selima Kalesiji, Dublici i Raincima vršili su ista nedjela kao i na drugim mjestima te o tome prilažem priepis izvještaja pravosudnog izvjestitelja 3. pješачke divizije u Tuzli g. Jankijevića, koji je o tim stvarima provadjao izvide na licu mjesta.

Ovakvo stanje u legiji narodnoga ustanka može dovesti do vrlo teških posljedica, ako se odmah ne poduzmu potrebne mjere. Vodstvo odnosno zapovjedništvo legije nije tome doraslo, jer u stožeru legije sjede ljudi, kojima je sve drugo preče, nego li rad na sredjivanju prilika u ovome kraju. O ljudima iz stožera Hadžiefendićeve legije i njigovom radu prilažem posebni izvještaj prema do sada prikupljenim podatcima.

Kakvih sve ljudi imade u legiji pa i medju zapovjednicima, neka bude dokazom ovaj primjer:

U selu Tupkovićima legionar-zapovjednik odreda hodža Bajro Jusić dobio je od komuniste Ibri Kunosića slijedeće pismo:

"Primili smo jedan sanduk municije i 4 puške od Himze Mušanovića, koje si nam poslao na Grabiću kod Bijelog Polja, za iste smo ti unaprijed platili.

Što je sa soli, što nam ne šalješ. Izgleda da je prodaješ za skuplje pare.

Maksuz selam od druga:

Ibro Kunosić, v.r."

Pismo je pisano pisaćim strojem, ćirilicom, a navedeni tekst je točan priepisu toga pisma.

Hodža Bajro Jusić je zapovjednik 10. sata legije u Tupkovićima. Bavi se trgovinom i provjerom je ustanovljeno, da dobavlja raznu robu odmetnicima.

Himzo Mušanović je legionar, inače dobar prijatelj i suradnik Bajre Jusića. Sada se nalazi u Zagrebu u Domobranskoj bolnici.

13/ Nakon napadaja sa strane komunista na Tupkoviće počela je legija u društvu sa drugim seljacima napadaje na selo Jegin Lug. Skoro sve stanovnike u tom selu su poubijali, svu imovinu opljačkali, a selo zapalili. Točnih podataka o tome još nemamo, ali navedeno je sve istinito.

Iz ovog kratkog prikaza rada propadnika legije narodnoga ustanka i njezinih zapovjednika vidi se, da je svrha koja se imala postići organizacijom ove dobrovoljačke legije potpuno promašena. Mjesto da smiruje i suzbija napadaje

odmetnika legija se je prometnula skoro u čistu razuzdanu pljačkašku bandu. Nijesu svi pripadnici legije takvi, ali je žalosno da u njoj skoro na svim mjestima vodeću riječ imadu negativni i destruktivni tipovi. Ova i ovakva legija ne smije više postojati, jer će se prilike još više pogoršati. Stanovništvo je ogorčeno i traži, da se ovakav rad što prije suzbije i onemogući. Ako u legiji ostane i na dalje ovakovo stanje, prijeti opasnost, da će nakon izvršene pljačke u grko-istočnim selima početi pljačkati i dalje. Dokle bi to dovelo, nije potrebno naročito naglašavati.

Ovom prilikom moram istaknuti jednu vrlo žalasnju ali značajnu činjenicu. Pojedini ne savjesni i razvorni tipovi pripadnici legije, po vjero-ispovijesti muslimani, po selima medju sobom i medju pučanstvom katoličke vjeroispovijesti pričaju takove stvari, koje bi mogle dovesti do vrlo teških posljedica. Spomenuću samo neke značajnije rečenice:

"Vaše bilo i prošlo, sad je naše /misle na Srbe/."

"Katolike ćemo puštati u miru, ali oni neće imati nikakva prava."

Grko-istočnjacima govore: "Vi ste se mislili zakloniti za katolike, ali i njih ćemo urediti kao i vas. Uredili smo jedan krst, pa ćemo i drugi, a naše će ostati vječno."

Ovo sam naveo samo radi primjera, a imade još i više takvih i sličnih izreka. Potpuno je razumljivo, da ovo čine ne odgovorni, a možda i zlonamjerni elementi. Medju tim ovo sve ima vrlo neugodno djelovanje medju pučanstvom katoličke i grko-istočne vjere, a i medju mnogim muslimanima, koji takodjer žele, da se ovo stanje što prije popravi. Svijet je vrlo uzbudjen i boji se, da bi pojedini legionari ili njihove oružane skupine mogle izvršiti kakva druga nasilja.

Radi toga je hitno potrebno što prije riješiti pitanje opstanka legije odnosno uvođenja željezne stege u njezinim redovima. Za uredjenje tog pitanja sa strane ove oblasti predlaže se slijedeće:

Medju pripadnicima legije imade ljudi, koji su sposobni za domobransku službu i podliježu obvezi služenja u domobranstvu. U legiju su se prijavili radi toga, da izbjegnu služenju u domobranstvu. Sve ove trebalo bi pozvati u domobranske jedinice bez obzira na službu u legiji pa bi ih se na taj način podvrglo i domobranskoj stegi. U koliko pojedinci ne bi došli u obzir za službu u domobranstvu, moglo bi ih se dodijeliti oružničtvu, te bi i na taj način bili podvrgnuti vojnoj stegi. Sve ostale trebalo bi razoružati i uputiti ih da obavljaju svoje redovite poslove.

To bi bilo potrebno učiniti što prije, da se sprieči

daljnja zloupotreba oružja i daljnja zlodjela od pripadnika legije i da se prilike na ovom području što prije srede. Kad budu pojedini pripadnici legije preuzeti u domobranstvo, njihovi zapovjednici preuzet će odgovornost za njihov rad i stegu. Osim toga služeći u domobranstvu živjet će u vojarnama pod vojnom stegom, daleko od svojih kuća, pa neće moći vršiti nikakva nedjela makar i htjeli.

Ovo je potrebno izvršiti odmah, da ne bi bilo kasno.

Molim, da se ovaj izvještaj uzme na znanje.

ZA DOM SPREMNI!

Redarstveni upravitelj:

[p o t p i s
nečitljiv]

Dokument 2: građa UNS, kutija 04, inv. broj 0771

MUSLIMANIMA SELA PRNJAVOR, KALESIJA, BULATOVCI I OSTALIH MUSLIMANSKIH SELA OKO DRUMA ZVORNIKA I TUZLE.

Noću između 11 do 12 februara 1943.-god. jedinice VI. narodne oslobodilačke Partizanske udarne Brigade izvršili su napad na položaje legije na: Vukovima, Visu, žandarmerijsku stanicu u Prnjavoru i na drugim uporištima na cesti. Tom prilikom zapaljen je izviestan broj muslimanskih kuća u muslimanskim selima. Vama je sigurno poznato da se partizani u svojoj borbi za slobodu svih poštenih ljudi bez obzira na vjersku nacionalnu pripadnost ne služe tim sredstvima borbe protiv njegovih njemačkih okupatora i njihovih Ustaških sluga, vode borbu da u našoj zemlji osvanu bolji dani za sve poštene trudbenike bez razlike. U partizanskim redovima za taj veliki cilj bore se rame uz rame, Srbi i Muslimani, Hrvati Slovenci, bore se svi oni sinovi naše zemlje, koji neće da naša zemlja bude Hitlerovim pašalukom. Vi dobro znate što je Hitler i njegov krvavi pas Pavelić donio u našu zemlju, on je do gole duše opljačkao našu domovinu zajedničku. On je zavadio i zakrvio Srbe i Muslimane, on je u crno zavio mnoge naše majke i sestre. Prvo je krvnik Pavelić natutkao ustaške bandite na Srbe, koji su klali i palili sve što je Srbsko. Sve je to rađeno po naređenju Hitlerovom, onda su četnički krvolovci klali i palili sve

što je muslimansko. I to je rađeno po naređenju Hitlerovom. On je gladovni neprijatelj Srba i Muslimana kao i ostalih naroda koje je pokorio. Vi sigurno znate da danas protiv njega ratuju tri najveće države svijeta, Rusija Engleska i Amerika. Baš posljednjih nedjelja Rusija goni Hitlerovu vojsku na Istočnu frontu i neda joj oka otvoriti. Hitler nije mogao da zauzme Staljingrad. Naprotiv Ruska vojska je kod Staljingrada opkolila i uništila šestu Njemačku armiju koja je brojila 33.000 ljudi. To je bila Hitlerova odabrana vojska. Od Staljingrada potjerali su Rusi Hitlerovu vojsku nazad čitavih 50 km. Ona je istjerala Njemce iz Kavkaza i danas se borbe vode oko Rostova i Harkova. Same Njemačke novine pišu da je Rusija najmoćnija u ljudstvu i materijalu.

Zašto ratuju Rusija Engleska i Amerika? Oni ratuju za to da svaki narod na svijetu dobije svoju slobodu, da svaki narod živi u miru da se svim narodima omogući svestrani razvitak jednom rieči da na ovom svijetu bude mira, sloboda i hljeba za sve poštene ljude bez razlike. Mi partizani vodimo borbu za istu stvar. Mi smo u našoj zemlji vojska saveznika t.j. Rusije, Engleske i Amerike. Mi svojim djelima i svojim odnosom prema muslimanima dokazali smo da se borimo za pravdu i da nemamo ništa zajednički sa četničkim krvolovcima, koji su iste kao i Paveličeve Ustaše i jedni i drugi su Hitlerove slugе. Hitler se služi čas s jednim čas s drugim, već kako mu je zgodnije. Vi čete se sigurno pitati. Pa zašto partizani popališe Kalesiju?

Evo zašto: Naša brigada pošla je na izvršenje jednog vojničkog zadatka na Majevicu 12. septembra 1942. godine. Kod sela Prnjavora bile su njene jedinice napadnute od muslimanske legije koju su predvodili žandari sa stanice Prnjavor. Njima se poslije pridružila legija iz sela Hrasna i Seljuba. Borba se je vodila nekoliko sati. 18. decembra 1942. godine naša brigada krenula je u Šeikovića. Na Jelici nju je opet napala legija iz sela vaših. 27. januara 1943. godine jedna grupa partizana otišla je na Majevicu. Legija iz Medjedje napala je na tu grupu i ubila tri čovjeka.

Što znače ovi svi napadi? ona znači da legija iz Vaših sela brani ne samo kuće od četničkih bandita, taj je sluga Hitlerov to je naš zakleti neprijatelj. Nikada mi bez povoda nismo napali ni na jedno muslimansko selo a prošli smo kroz mnogo muslimanskih sela istočne bosne. U mnogima su nas dočekali kao braću, a Vaša sela dočekali su nas kao neprijatelje, i ako se mi borimo za bolju budućnost i Vaše djece. Sve naše poruke koje smo Vam slali, Vi ste smatrali kao šalu. Vi ste nam psovali vlašku majku i Staljina misleći

valjda da nas time zaplašite. Ali znajte da na ništa zaplašiti ne može, i da ćemo mi prelaz iz Majevice u Šeikoviće učiniti slobodnim. Mi nećemo trpiti da nam legija ometa prelaz iz jednog kraja u drugi, pa makar bi to koštalo mnogo krvi. Ili ćete vi prestati braniti Hitlera i Pavelićevu Ustašku Državu, ili još sad gledajte kuda ćete se izseliti iz Vaših sela. Vi ste nam objavili rat. E pa liepo imate rat i to rat o kome će se dugo pričati oko Prnjavora i Kalesije. Mi ipak mislimo da će za Vas biti pametnije da se manete čorava posla, niko od vas ne traži oružje, Vi branite svoje kuće od četničkih bandita, čak ćemo Vam i mi sami pomoći, da se od njih odbranite. Ali ne napadajte na partizansku vojsku, jer će to značiti vašu propast. Ono što se je dogodilo na Kalesiji to je samo opomena svim ostalima, jer Vi opomene druge vrste niste razumili. Bili smo prinuždeni da Vas na ovaj način učinimo pametnima, prema onoj narodnoj izreci: "Kome neće pamet kroz glavu, hoće kroz neko drugo mjesto." Sad osjetite sami dali je za Vas bolje da branite Pavelićevu Državu od partizana i da to plaćate svojom krvlju, ili da živite u slozi sa partizanima, koji u tome slučaju neće dirati u Vaša sela.

Zar nije krajnje vrieme da uvidite da ste vi puko oružje u rukama Ustaša. Prije nekoliko dana legija iz Hajvaza borila se zajedno sa četnicima DUŠANA KOVAČEVIĆA protiv partizanske vojske. Što to znači? To znači da je Hitleru i Paveliću stalo samo do toga, da što je moguće više odloži svoju propast, a da im je sve jedno tko će braniti njihovu vlast, dali muslimanska legija ili srbski četnici. Vama je Pavelić govorio kako ste vi muslimani "Ovijač Hrvatskoga naroda." Vi dobro znate što su četnici radili od mirnih muslimana, pa ipak Paveliću ništa ne smeta, da tim istim četnicima daju municiju i oružje za borbu protiv partizana. Što Paveliću ne smeta to nam je manje čudo. Čudno nam je da muslimanska legija može sada zajedno sa četnicima krvolovcima u borbu protiv nas. Nema izgleda da muslimanskom legijom iz Vaših sela rukovodi ljudi koji su se zaglibili u Ustaško blato, koji sada vide da će Pavelić i njegov goso Hitler da propadnu da će propasti i oni sami pa sad guraju u propast i Vas i Vašu djecu. Nije mjesto Vaše sa Ustaškim banditima. Vaše je mjesto sa borcima za bolju budućnost i srećniji život. Ako nemate snagu za tu borbu a Vi bar ne smetajte nama koji ćemo tu borbu nastaviti i u njoj nemilosrdno uništavati sve one koji nam se usprotive.

Vama mora biti jasno da ćemo mi svi izvojevati slobodan prolaz na Majevicu bez obzira na žrtve. Ugledajte se na

muslimansku legiju u srezu Bijeljinskom i Brčanskom kao i drugim selima oko Majevice. Neka Vam oni legionari s kojima smo prolazeći razgovarali kroz ta sela kažu, dali im je od partizanske strane učinjeno što na žao. Kao što mrzimo i uništavamo svoje neprijatelje tako isto poštujemo i čuvamo svoje prijatelje.

MUSLIMANI IZ PRNJAVORA; KALESIJE; BULATOVCA I DRUGIH SELA OKO DRUMA ZVORNIKA-TUZLA NA VAMA JE DA BIRATE: ILI DA PRESTANE SA VAŠIM NAPADIMA NA PARTIZANSKU VOJSKU ILI DA BUDETE UNIŠTENI. MI SMO VAM POKAZALI NOĆU IZMEĐU 11/12 FEBRUARA DA ŠALE BITI NEĆE. AKO VAM OPOMENA NE BUDE DOVOLJNA ONDA ZNAJTE DA ĆE OD DANAS NA MJESEC DANA MJESTO VAŠIH SELA BITI SAMO ZGARIŠTE. MI TO NE VOLIMO MI NE ŽELIMO DA BUDEMO PALIKUĆE, ALI NEĆEMO DOZVOLITI DA SVAKI PUT PRILIKOM PRELAZA PARTIZANSKE VOJSKE PADNE PO NEKA PARTIZANSKA GLAVA. ZNAJTE DA JE SKUPA PARTIZANSKA KRV I TEŠKO ONOME KO JE PROLIJE. Njemu ćemo se mi skupo osvetiti pa makar to bilo i kroz 10 godina.

12. februar 1943. godine.

Štab VI.

Partizanske brigade.

Dokument 3: građa UNS, kutija 05, inv. broj 1108

NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA
VELIKA ŽUPA USORA I SOLI
TUZLA

Taj. broj: 1026/43.

Tuzla, dne
5. travnja 1943.

Predmet: Tjedni izvještaj o prilikama u velikoj Župi Usora i Soli.

Glavaru građanske uprave za iztočnu i zapadnu Bosnu - G. Šandor Nanek

Brod

na Savi

Savezno Vašem nalogu Taj. broj:139/43. od 27. veljače 1943. dostavlja se sljedeće tjedno izvješće:

Obće razpoloženje naroda.

Razpoloženje naroda bilo je dobro i pored svih poteškoća sa kojima se narod bori, nestašice hrane i ostalih živežnih potreba, svakodnevnih akcija i zlodjela svih vrsta odmetnika, velikog broja mobilisanja narodnih snaga, te nedavnih žrtava i štete u Kladnju od zračnog napada na ovo mjesto, jer je ovdašnje hrvatsko pučanstvo svjestno i iskreno uvjereni da u današnjim danima najvećeg rata u povijesti i izradjivanja Nezavisne Države Hrvatske mora i sama podneti mnogo žrtava i da mu je mjesto kao i sam obstanak zagaranatovan moguć samo u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, a pod vodstvom njegovoga Poglavnika. Hrvatsko pučanstvo ovdašnjega kraja ne žali nikakove žrtve za svoju Nezavisnu Državu Hrvatsku i Poglavnika.

Medju hrvatskim pučanstvom održava se uvjerenje, da su mnoge nezgode i neprilike, koje su se zbile u zadnje vrijeme na području ove župe /odvodjenje AVDAGE HASIĆA po Njemačkim vlastima u Sarajevo prije mjesec dana, dieljenje izazivalačkih letaka u Gračanici, pa i samo bombardiranje Kladnja/ posljedica štetnog i nesavjesnog rada ovdašnjih dužnostnika bivše U.N.S.-e, koji sada rade pod drugim imenom - Glavno ravnateljstvo za javni red i sigurnost-Odsjek II.B. Izpostava Tuzla - pa je obća želja da isti podpuno prestanu sa svojim radom, a da se njihovi dosadašnji poslovi vrata u redovnu nadležnost upravno-redarstvenih oblasti. Ako je to iz nekih naročitih razloga nemoguće, onda bi bilo potrebno sve dosadašnje dužnostnike ovoga Ureda ukloniti iz Tuzle i zamieniti ih drugima koji bi povjereni im zadatak koristno, pravilno i ozbiljno izvršavali.

Akcija G. Šuljka, Poglavnog pobočnika i Opunomoćenika Državne vlade za postrojavanje Hrvatske dobrovoljačke SS divizije na području Bosne Hercegovine, naišla je na veliko zanimanje kod pučanstva i dok jedni tu akciju odobravaju, prihvaćaju i preporučuju, drugi je kritički promatraju s mišljenjem, da se radi o postrojavanju dobrovoljačkih odreda za slanje na iztočni front, a da je obećanje, da će ova divizija ostate u našim krajevima radi čišćenja naših područja samo kamufლაža u svrhu boljeg uspjeha ove akcije. Ove viesti naročito proturaju Srbi i neprijateljski razpoloženi elementi koji se boje postrojavanja ovih oružanih snaga, pa tu akciju širenjem ovakovih viesti pokušavaju omesti.

Velika Župa, kao ni ostale pozvane vojno-gradjanske vlasti do danas nisu dobile nikakovu službenu obavijest od svojih nadređenih o ovoj akciji osim što je sve ustmeno obavijestio za ovu svrhu Opunomoćenik Državne vlade g. ŠULJAK. Danas je Župa primila po tekliću dopis Opunomoćenika Državne vlade g. Šuljaka o postrojavanju Hrvatske dobrovoljačke SS divizije sa promičbenim plakatima i letacima te blokovima za upisivanje dobrovoljaca radi dostave područnim kotarskim oblastima i gradskom poglavarstvu u svrhu proglašivanja i upisivanja dobrovoljaca. Ovaj material isti da je odpremljen područnim kotarskim oblastima..

Opunomoćenik g. Šuljak poslije boravka u Tuzli i dolazanja u dodir sa svim mjerodavnim vojnim i gradjanskim vlastima bio je sa pratnjom u istoj svrhi u Živinicama, kotar Tuzla, i u Gračanici a po tome je odputovao u Travnik radi obilaska srednjeg diela Bosne. Poslije obilazka župa Lašva i Glaž, te Vrhbosna isti će se navodno opet vratiti u Tuzlu radi nastavka provodjanja ove akcije.

I pored poteškoća u kojima narod živi, te ugrožavanja ovoga kraja od strane odmetnika pučanstvo je sa najvećim marom pristupilo obradi zemljišta svim raspoloživim sredstvima i svih zemljišta podnesenih za obradjanje. Do sada je prema ranijim godinama u ovom pogledu mnogo više učinjeno nego li prije i ako odobrena sjemena sva na vrijeme stignu i stave se na raspolaganje težacima ovogodišnja proljetna sjetva, zahvaljujući liepom vremenu i požrtvovanošću pučanstva, bit će najpovoljnije zvršena.

Partizani

U prošlom tjednu partizani nisu vodili velikih akcija na području ove Župe, ali se iz njihova rada i kretanja vidi, da vrše veća okupljanja i da se pripremaju za nove akcije.

U zadnje vrijeme najviše se trude oko prebacivanja hrane iz Posavine putem Majevice, u Šejkoviće, pa obzirom na ponovna prebacivanja partizana iz Slavonije preko Save u ovaj kraj iztočne Bosne i obzirom na nadiranje partizana preko Kalinovika i Foče u pravcu sjevernog diela iztočne Bosne predmnjeva se, da bi se u ovim krajevima u skorije vrijeme mogle okupiti velike snage partizana i svoje rušilačke djelatnosti prenieti u ovaj kraj.

U njihovim akcijama i pokretima u prošlom tjednu iztiče se sljedeće:

Dne 30. ožujka u 2 sata oko 500 partizana prebacilo se je iz planine Jelice-Majevice, kotar Zvornik preko državne

ceste Tuzla-Zvornik, na područje koje drži šejkovička partizanska brigada. Za ovo prebacivanje naše snage su kasno saznale i nije došlo ni do kakvih sukoba.

Dne 31. ožujka u 10 sati partizani su nepoznate jakosti sukobili se sa četnicima nepoznate jačine kod sela Osmaka, kotar Zvornik-na državnom putu Tuzla-Zvornik i od četnika bili potisnuti nekoliko kilometara, ali poslije dobivene pomoći odbili su četnike i ponovno se vratili na ranije držane položaje.

Dne 1. travnja u 1 sat oko 200 partizana sa 50 konja od sela Osmaka prebacila se je preko puta Tuzla-Zvornik u planinu Jelicu-Majevice u svrhu prenosa živežnih namirnica.

1. travnja u 21,15 sati partizani su napali naša uporišta kod sela Lipovice i sela Hrasno, kotar Tuzla, ali su od dobrovoljaca oružničkih legionara odbijeni.

Dne 5. travnja u 6,30 sati oko 2.000 naoružanih komunista sa 14 zapregnutih konjskih kola prevozili su brašno i so kraj željezničke postaje Bosut /3. km. sz. Sremske Rače/ prema Domunskeli /22. km. južno od Šida/ gdje se namjeravaju preko Save prebaciti u Bosnu, a po tome preko Majevice u Šejkoviće, njihov poznati logor.

O pokretu ove grupe partizana pravodobno su obaviješteni od oružničkog krila vukovar II. domobranski zbor i pješačke pukovnije u Brčkom i Bijeljini radi preuzimanja potrebnih mjera opreznosti.

Drugih akcija i pokreta partizanskih nije bilo.

Četnici

Četnici nisu pravili nikakvih otvorenih napada na naše oružane snage i pučanstvo, ali su se u prošlom tjednu prema svome sistematskom planu pljačkali naše pučanstvo gdje god im se je prilika za to ukazala u svrhu osiromaćenja hrvatskog naroda, pokolebanja njegove borbenosti i odlučnosti da se u ovim teškim danima svjestno i požrtvovno do kraja izvršuje svoje nacionalne i gradjanske dužnosti, te da ometaju sredjenje unutarnjih prilika i obnavljanje popaljenih i uništenih kuća hrvatskih ognjišta od njih.

Dok se četnici svuda izdaju kao naši suborci, a kao takvi napose predstavljaju kod naših saveznika Njemaca, najvećim dijelom izbjegavaju otvorenu i jaču borbu sa partizanima jedino radi toga što ih veže zajednička neprijateljska mržnja prema hrvatskom narodu i Ustaškoj Hrvatskoj, a drugo zato što i četnike i partizanske skupine sačinjavaju preko 90% Srba pravoslavnih, pa ne će jedni protiv drugih da se bore i da se medju sobno uništavaju, već to na svaki način

izbjegavaju. U koliko medju njima i dodje do sukoba ti sukobi redovito prodju sa malim žrtvama, a plod su više osobne borbe zapovjednika sukobljenih grupa, nego političke naravi.

Ovakovo držanje naročito je izpoljeno kod poznate pljačkaške četničke skupine NEDE NEDIĆA sa područja kotareva Teslić, Tešanj, koji se predstavlja kao suborac protiv partizana, a borbu s njima vlo vješto izbjegava uklanjajući se pred njima od sela do sela pljačkajući istodobno hrvatsko pučanstvo, predstavljajući se nekad kao partizan, a nekad kao suborac koji progoni partizane. Dok na jednoj strani ovako radi i nanosi jada našem svijetu isto toliko koliko i partizani na drugoj strani radi tobože borbe sa partizanima od naših vojnih i gradjanskih vlasti streljivo traži i monopolizirane artikle.

Ovakav rad i držanje četnika politički veoma utiče na naše pučanstvo i isti ga teže podnose nego otvorenu partizansku borbu, jer dok nam se predstavljaju prijateljima i suborcima dotle nam žele i rade isto ono što i partizani s tom razlikom, da se protiv partizana možemo otvoreno boriti, a protiv četnika nesmijemo, jer su nam to bože prijatelji i suborci. Čine nam ista zla kao i partizani, žele nam isto kao i partizani, a dajemo im streljivo, živežne namirnice i podpore dočim oni niti plaćaju poreza, niti predaju viškove živežnih namirnica, niti služe domobranstvo, niti pak našim vlastima dozvoljavaju prelaz na njihovo taktičko područje. Jednom riječju čine se prijateljske akte protiv hrvatskog naroda, uživaju sva gradjanska prava, ne vrše nikakvih gradjanskih dužnosti, a uz to se još od nas snabdjevaju i streljivom koje upotrebljavaju protiv našeg svijeta. Dokle god se i s njima podpuno ne likvidira a Srbi sposobni za oružje ne odvedu na rad u Njemačku ili na drugu stranu dotle neće biti niti će se partizani moći podpuno uništiti, jer se ovi iz njihovih redova regrutuju, snadbievaju i na svaki način pomažu.

Od posebnih četničkih zlodjela i njihovih akcija prema najnovijim i naknadno primljenim podacima dostavlja se sljedeće:

Dne 17. ožujka četnici vlaičke čete, kotar Teslić, MIHAJLOVIĆ VELJA i ČAUŠAC NIKOLA SIMIN, napali su RAKIĆA MUSTAFU iz Gomjenice, kotar Teslić, tukli su ga i sa tri puščana naboja pokušali ubiti, ali je uspio pobjeći.

Dne 19. ožujka četnici-pljačkaši MILIĆ MIRKO, MILIĆ MIHAJLO, DJEDANOVIĆ DUŠAN i STARČEVIĆ UROŠ iz Brezovih Dana, kotar Teslić napali su Kopice sa 15-20 naoružanih

drugova i otjerali 20 volova, 7 krava, 6 konja, 100 kg. suhих šljiva i 300 kg. kukuruza.

Dne 21. ožujka četnici pljačkaši iz okolice Tešanj i Malgaja u jačini od 16 ljudi naoružanih puškama i bombama upali su u selo Kosovo, Trbuk, kotar Teslić i opljačkali seljaka HUSU SMAJIĆA, SALIHA MATKOVIĆA, SULJU HASANOVIĆA, HUSEINA SALKANOVIĆA, SALKU SULJIĆA i SEJFU KUNŠKA. Visina štete nije poznata.

Dana 23. ožujka četnici valjičke čete, kotar Teslić, opljačkali su IVANA ILIĆA iz Komušine dvoje goveda, a od FEHIMA HAMZIĆA iz Kamenice obuću.

Dana 23. ožujka kod banje Vručice /3.km. od Teslića/ četnici su iza leđa napali pukovnika MIFEKA, zapovjednika 8. p.p. iz Teslića koji se je uspio sretno izvući.

Dana 24. ožujka 4 nepoznata četnika otjerali su konje HASANA REDŽIĆA iz Osivice, MUSTAFE REDŽIĆA i ALAGE BEGOVIĆA, predstavljajući se hrvatskom vojskom i izgovarajući se da konje uzimaju za potrebe vojske.

Dne 24. ožujka druga grupa četnika u selu Vručici-Priština, kotar Teslić, opljačkali su gotov novac i životne namirnice od ANTE ĆOSIĆA, PEJE GRGIĆA, PAVLE ĆOSIĆA i FRANJE ĆOSIĆA.

Dne 25. ožujka oko 30 naoružanih četnika iz grupe RAJKA ČELONJE upali su u zaseok Česmeroviće, občine Paljevići, kotar Srebrenica i opljačkali sve živežne namirnice koje su u tom selu našli.

Istog dana iz iste grupe 10 naoružanih četnika upali su u selo Mandiće i iz istog sela opljačkali sve živežne namirnice.

Dne 4. travnja u 1,30 sati oružnička obhodnja postaje Dragalovac, kotar Teslić, jačine 8 momaka pronašla je 3 naoružana četnika grupe zloglasnog pljačkaša NEDE NEDIĆA u kući PERE NESTOROVIĆA u selu Rosulje /5.km. s. Tešnja/ koje po nalogu 8. p.p. u Tesliću imala uhititi. Četnici su otvorili puščanu vatru na oružnike te je u ovoj borbi poginuo vlasnik kuće, a dvoje djece ranjeno, 2 četnika i stražar izpred kuće uhvaćeni i uhićeni dočim je trećem četniku uspjelo pobjeći. Istodobno su oružnici zaplieni 2 puške, 2 bombe i 120 puščanih naboja. Uhićeni četnici predati su 8. p.p.

Dne 4. travnja u 4 sata četnici su grupe SAVE DERIKONJE upali u selo Kičevci, kotar Srebrenica /km. Srebrenica/. Ustaške postrojbe u Srebrenici pravodobno obaviještene stigle su u selo i odbili četnike, a tom prilikom zarobili 3 četnika, 2 puške i 50 naboja. U ovoj borbi ubijen je jedna

žena a jedna ranjena.

Drugih četničkih zlodjela nije bilo.

Javna sigurnost

Javna sigurnost nije dobra, jer se skoro sva pravoslavna sela iz kojih odmetnici ugrožavaju čitav ovaj kraj, a napose hrvatska sela pljačkajući ih svakosnevno i vršeći pojedinačna ubijstva kako je to vidljivo iz gornjeg i ranijih tjednih izvještaja.

Dolazkom djelova "Vražije Divizije" u Tuzlu, Doboj i Maglaj obća sigurnost većih mjesta i glavnih komunikacija povećana je, ali sigurnost težaka i sela ne dobiva na to ništa pošto ista od pojedinih akcija odmetničkih na koje naše, a naročito njemačke vojne snage ne reagiraju. Obzirom na veliki broj slučajeva pojedinačnih napadaja i pljačkanja po našim selima ova su u velikoj mjeri ugrožena, a napose ona u kojima nema milicijskih postrojbi. Od ovakovog načina uništavanja naša sela se mogu zaštititi samo dobrovoljcima milicijskim postrojbama od strane seljaka, koji će sa najvećom budnošću, samopriegorom i krajnim zalaganjem čuvati svoja sela i odbijati svaki neprijateljski napadaj manjih razmjera, a u većim akcijama veoma dobro i koristno postupiti našim redovnim i oružanim snagama.

Jače obhodnje jedinica "Vražje Divizije" smještene u Maglaju vrše nasilna izvidjanja i na četničkom području u pravcu Ozrena što su četnici nerado i sa suztezanjem primili, radi čega je medju njima primjećena uznemirenost i bojazan.

Zapovjednici jedinica "Vražje Divizije" u Doboju i zapovjednici naših i ostalih njemačkih jedinica održali su sastanak sa komandantima trebavskog i ozrenskog četničkog područja, ali svrha i uspjeh toga sastanka nije poznata.

Po nalogu njemačke komande u Doboju občinsko redarstvo izdalo je svemu pučanstvu izkaznice-Ausweis i naredila, da svaka kuća obitelj u Doboju mora imati potvrdu o broju osoba obitelji pričvršćene na unutarnoj strani vrata.

Zdravstveno stanje naroda

Zdravstveno stanje naroda nije se poboljšalo, već naprotiv broj oboljelih od pjegavca porastao je tako na području već zaraženih oblasti tako i u predjelima koja se do sada manje više bila poštedjena od ove epidemije.

Suzbijanje zaraznih bolesti veoma je otežano kako zbog nedovoljnog broja liječnika i zdravstvenog osoblja tako i zbog širenja zaraze sa odmetničkih područja, gdje se na

suzbijanju pjegavca ništa i ne radi, te između izbjeglica, koji žive pod najnepovoljnijim uvjetima. Ovo stanje pogoršava upućivanje ovog broja izbjeglica na područje ove župe koja su pretrpana izbjeglicama i među kojima već hara zaraza tifusa.

U proteklom tjednu povećao se je broj gripoznih oboljenja.

Drugih zaraznih bolesti u znatnoj mjeri nije bilo.

Stanje prehrane

Pitanje prehrane na području Velike župe najteže je i najbolnije, jer obdornici uredi ne dobivaju nikakovu količinu živežnih namirnica i ne mogu ih dijeliti ni u propisanim malim minimalnim količinama, a ovdašnje zalihe živežnih namirnica obzirom na područje koje drže četnici i partizani tako su neznatne da ne mogu biti voljne ni za sjemena.

Prehrana izbjeglica veoma zabrinjuje, jer je na sva traženja ove župe svim mogućim načinima nitko ništa ne odgovara, pa ne samo da im se ne šalju nikakove živežne namirnice, nego ni odobrena navjera od 5.000.000 Kn. koja je odobrena još krajem 1942. god. nije do danas ni u najmanjem iznosu izplaćena, prem da na području ove župe danas ima preko 20.000 izbjeglica.

Dobiva se utisak da o izbjeglicama nitko ne vodi računa i da su prepušteni sami sebi, a obzirom na obće prilike i nemogućnosti pristojnog smještaja, zaposlenja i zarade od vlastitog izdržavanja prieti opasnost da će najveći broj izbjegličkih pučanstva prije ili kasnije propasti.

Ostali događaji

Dne 1. travnja u 11,30 sati u sjeveroistočnom dielu grada Doboja u ulici Harmačeka pao je jedan naš zrakoplov u vrt MEHMEDALIĆA SULEJMANA. Zrakoplov je nosio oznake F.T. broj 2 zrakoplovne luke Rajlovac, a pripadao je 5. jatu Rajlovac.

U ovoj nesreći lakše je ozleđen izvidjač poručnik PATARČEK MIHAJLO, a teže je povrjedjen vodnik GREŠ JOSIP, koji se nalazi na liečenju u bolnici Doboje.

Prilikom pada zrakoplova u gradu nije bilo nikakvih materijalnih ni ljudskih žrtava.

Uzrok pada zrakoplova nije poznat.

O ovom slučaju podnieto je brzoglasno izvješće 1. travnja pod Taj. broj 977/43.

Drugo ništa naročito nije bilo.

ZA DOM SPREMNI !

V E L I K I

ŽUPAN:

Dr. Kadić

v, r.

Dostavljeno:

- 1/ Uredu Poglavnika N.D.H.
- 2/ Ministarstvu unutarnjih poslova / Ured ministra
- 3/ Opunomoćeniku Državne vlade / G. Dr. Caniku - Sarajevo
- 4/ Ministarstvu unutarnjih poslova / Glavno ravnateljstvo za javni red i sigurnost - Zagreb

Dokument 4: građa UNS, kutija 09, inv. broj 2026

6. kolovoza

1943.

Kladanjska legija.

Broj 955, dana 9. srpnja o.g.
dostavlja:

Dana 30.VI. o.g. oko 22 sata, Kladanjska legija uhvatila je u Živinicama seljaka RAJKU LAZIĆ, pravoslavca. LAZIĆ se uvijek kretao po Živinicama, jer je trgovac, Kladanjski legionari pomenutog su zaklali i bacili među kamenje u sred Živinica. Među pučanstvom Živinica osjeća se veliko negodovanje radi ovog zvjerskog čina.

Legionari iz Kladnja govorili su: "Kad je pao Kladanj neka padnu i Živinice; Živinice branit ne ćemo; psovali su ustašku majku, što im se nije poslala pomoć i vele, šta misle ta gospoda iz Tuzle? Valjda žele iztriebiti muslimanski svijet ili hoće da odemo svi u partizane". Zapovjednik legije, satnik HASIĆ AVDAGA, svaku noć se opijao do bezsviesti, kao i njegova momčad. Otvoreno govore, kad odu Niemci da će zaći po srbskim selima klati i pljačkati, "jer mi sebi moramo namiriti štetu".

Radi bezakonja i pljačke, koju izvršuju pripadnici legije trebalo bi članove razoružati i pozvat na stavnju u

domobranske postrojbe. U legiji se kriju ljudi da ne moraju poći u domobranstvo, jer tu može raditi što hoće, pošto legija sliči kao naoružana gomila divljaka.

Krešimir

955

Dokument 5: građa UNS, kutija 09, inv. broj 2073

II-B/IV.

Prilike u kotaru Kladnju i opažanja u Tuzli

“Bosanac” dostavlja:
dana 17. kolovoza 1943.

Zapovjednik domobranske dob. bojne u Kladnju je neki satnik HASIĆ. Broj njegovog ljudstva nije poznat, međutim se saznaje, da nije odviše velik. Prema izjavi mjestnog gradonačelnika izgleda, da ova bojna održava vezu sa partizanima i četnicima, što bi se moglo time potvrditi, budući da se u kotaru nalazi preslušni zapisnik jedne partizanke, koja izjavljuje, da su partizani iz šume po nepoznatom licu poslali zapovjedniku bojne jednu naprtnjaču sa nepoznanim sadržajem.

Gradonačelnik je izjavio, da je primjetio neke veze između bojne i partizana, te da je podnio prijavak, koje da se ali nalaze u župi u Tuzli sa svrhom, da se čitava stvar prikrije, tako da je on ostao nemoćan. Prema njegovoj izjavi u rad Hasića upućen je upravitelj Župskog Redarstva kao i sam Veliki Župan u Tuzli, koji ga ali prikrivaju.

Prema izjavi gradonačelnika borbe između partizana i Hasićeve legije bile su spretno namještene, te se napominje, da u tim borbama nije poginuo niti je ranjen niti jedan legionar u borbi s partizanima kod zauzimanja Kladnja, nego da su se legionari odmah povukli. Navedena legija podpuno je nepouzdana, tim više, što je načelnik občine Stupari, koja pripada Kladnju osobno izjavio, da ako bi se muslimani ovoga kraja pozvali u vojsku, u koliko se i pravoslavno stanovništvo ne odazove, da će svi u šumu.

Po izjavi jednog višeg izvidnika U.N.S., koji se nalazi

kod Redarstva u Tuzli, onemogućen je rad izvidnika na taj način, što kad isti uhite nekog komunistu moraju ga pustiti po nalogu njihovih pretpostavljenih u koliko je uhićenik musliman.

PREDLAŽE SE DOSTAVITI PODATKE VOJNE NARAVI REDARSTVU ORUŽANIH SNAGA, DA IZVRŠI NADZOR NAD SPOMENUTOM LEGIJOM I SATNIKOM HASIĆEM.

"Bosanac"

Dokument 6: građa UNS, kutija 09, inv. broj 2079

II. B - Pododsjek 3

1 8 .

kolovoza 1943

Hadžiefendićeva legija /Domdo/
Broj 951, dana 9. kolovoza 1943
dostavlja:

Hadžiefendićeva legija, kraće zvana Domdo /Domobranska dobrovoljačka legija/ ne pokazuje uobće života. Ustanovljeno je, da su legionari zatajili kod Gračanice, gdje nisu ni puške opalili a kod Puračića isto tako. Čuje se, da neko legionari prelaze k partizanima, na strani, na koju su odbjegli prof. SELIMOVIĆ i drugovi.

Zašto je ovakvo držanje legionara? Jedni tvrde zbog toga, što se paktira sa četnicima, koji su din-dušmani muslimanskog svieta. Oni to promatraju kod Gestapo-a, koji politički vodi akciju sa četnicima, pa nalaze za uzrok i taj momenat, te se više neće javljati u SS trupe. Muslimani su izgubili povjerenje u Niemce, a dosljedno ga gube i u Hrvatsku. Svaka se akcija kod muslimana temelji na vjerskoj osnovi, pa je razumljivo, da su puni nepovjerenja prema Hrvatima-katolicima. Na toj vjerskoj osnovi, osnovana je i ta legija, kojoj su jednaki i "vlasi" i "šokci". Sa ovime treba biti na čistu! Oni su samo muslimani, pa danas nose polumjesec i zvijezdu kao znak pan-islamskog pokreta. Hrvati-katolici izgubili su vjeru u njih.

Domagoj 951.

Dokument 7: građa UNS, kutija 10, inv. broj 2260

Izvješće o radu pripadnika bivše Hadžiefendića Dom-do legije iz Tuzle.

Broj 1430 od 22.IX.1943.
dostavlja sljedeće:

Podnosimo izvješće o radu pripadnika Dom-do pukovnije, bivše Hadžiefendića legije, koji je uvijek bio uperen protiv hrvatskog naroda i probitaka Države.

Noću 14. na 15. o.mj. i 18. o.mj. izvjestan broj pripadnika ove pukovnije, koji su osiguravali tvornicu "Solvaj" u Lukavcu, napustili su svoje položaje i uporišta, te otišli k partizanima. Od strane nekih pripadnika ove pukovnije obavješteni smo, da su ovi ljudi koji su napustili svoje položaje, otišli potom svojim kućama, tobož da čuvaju svoje kuće, sa primjedbom, neka tvornicu čuvaju oni iz njene okolice. Ovakav postupak je podpuno u skladu rada ove pukovnije od kako je osnovana i uvijek ovakovi nerazumni, nelogični čini odobravaju se po čitavom vodstvu ove pukovnije.

Ovih dana jedna veća grupa partizana, od prilike 600-700 ljudi, došla je na područje občine Vukovije u sela Gračanicu, Zlo Selo, i druga, a III. bojna ove pukovnije, koja je tamo bila nije niti puške opalila, već napustila ovo područje. Noću 16. na 17. o.mj. pobočnik ove bojne vodnik Abduselam zv. Basara, otišao je sa kotačem do mjesta Medjaše i tamo se sastao sa partizanima. Kakav su sporazum učinili, nepoznato je, ali je značajno to, što je vodnik poslie povratka naredio svojim legionarima, da nitko ne smije pucati na partizane. Ovo njegovo naredjenje djelovalo je na podredjene povoljno, a moglo bi se reći da je izazvalo i oduševljenje. Seljacima je govorio, da se nitko ne usudi bježati izpred partizana, već im trebaju dati hranu i izaći im u svemu u susret, te da je i on partizan.

Zapovjedništvo ove Dom-do pukovnije služilo je uvijek kao utočište vojnim bjeguncima, trgovcima i kriumčarima,

pa i dan danas, jer ona prima i danas u svoje redove sve one, koji hoće da izbjegnu vojnoj dužnosti. Kao jedan od mnogih primjera, iznosimo slučaj sa pričuvnikom Nalićem Husejinom iz Tuzle. Ovaj je prije desetak dana, dobio poziv za domobranstvo, i ne zna se čijim je zagovorom pristupio u ovu pukovnicu. Takovih ima još mnogo, nije ih potrebno navadjati, već samo uzeti spisak tih ljudi, pa će se vidjeti tko su sve ti njeni pripadnici. Najčudnije je to, što cijelo ovo društvo složeno radi protiv Države. Iz tog društva, vjerovatno i za račun toga društva, dnevno se proizvode partizani, bilo iz gradjanstva, bilo iz njenih samih redova, i šalju u šumu.

Suradnja sa partizanima je sve očitija, a kako i neće, kada većinu partizana sačinjavaju pripadnici ove družbe. Da je ovo tačno, najbolje pokazuju gornje činjenice i još mnoge druge, da nigdje neće da stupe u borbu sa partizanima. Ovome bi trebalo stati na put i ukinuti ovu pukovnicu, te je staviti u sklop koje druge domobranske jedinice, jer svako popuštanje u njenu korist, znači sve veću opasnost za probitke države i njene obstojnosti.

Izvještaj je tačan i provjeren sa više strana.

Dokument 8: građa UNS, kutija 11, inv. broj 2533

MINISTARSTVO UNUTARNJIH POSLOVA
GLAVNO RAVNATELJSTVO ZA GLAVNI RED I SIGURNOST
ODSJEK B-II

Broj: V.T. 11198-26-43.

Z a g r e b ,

dne 2. prosinca 1943.

Predmet: Političke i vojničke prilike u Istočnoj Bosni - grad Tuzla i okolica.

Od našeg pouzdanika u Tuzli, primili smo sliedeće izvješće sastavljeno 25.studenoga-:

Nakon oslobođena grada Tuzle 10. XI. u 16 sati poslie podne po njemačkim trupama, već se osjeća postepeno smirivanje duhova, koji su bili pod strašnim utiskom trideset devet dnevne partizanske strahovlade, koja je učinila rapidni i za

onog tko osobno sve ovo nije vidio i doživio - stopostotni politički preokret u našim masama. Samo vrijeme, pametna i trezvena politika naše vlade i svih naših vlasti moći će izgladiti najkatastrofalniji politički udarac našoj Državi od početka njenog obstanka.

Partizansko vodstvo u 39 dana svoje vlasti u Tuzli i njenoj okolini u radiusu 50 i više kilometara uzpjelo je tako rekuć preko noći zbrisati svaki osjećaj dužnosti i poštovanja prema Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, njenom vodstvu i današnjem poredku od strane svakog po prilici 5 Hrvata. Iz Tuzle, koja broji sa predgradjima /radničkim naseljem Krekom 24. 000 stanovnika, otišlo je sa partizanima preko 4.000 gradjana i radnika. Od ovih 4.000 nalazi se u partizanskim jedinicama u glavnom u novoosnovanoj "Tuzlanskoj muslimanskoj brigadi" 3.000 partizanskih boraca, najvećim djelom muslimana. Oko 1.000 žena, djevojaka i djece izpod 10 godina, kao i staraca i civila raznih zvanja, napustilo je Tuzlu sa zadnjim partizanskim povlačenjem 9. studenog 1943. u 20. sati u pravcu jugozpada.

Na dan oslobodjenja, u momentu upada njemačkih trupa u Tuzlu, dao sam njemačkom generalu točan pravac i sela u kojima se nalazi ovo pučanstvo. Učinio sam to u namjeri, da se ovo stanovništvo odmah spasi i privede svojim kućama, medjutim njemačka vojska još do danas nije ništa preduzela u ovom pravcu, te se ovo pučanstvo postepeno razpršuje i pretrpljuje najmučnija stradanja po šumama u kojima se vodi djelomična oštra gerilska borba izmedju četnika zelenog kadra /ODREDI BOSANSKIH GORSKIH PLANINACA - kao je službeni naziv tzv. "ZELENOG KADERA"/ i partizana.

Grad Tuzla je prilično dobro osiguran po jakim njemačkim postrojbama, koja posjeduju tešku artiljeriju i oklopnu motorizaciju. Medju ovom nalazi se u okolini Tuzle nekoliko "TIGER" tenkova i modernih nekoliko "OKLOPNIH KOLA". Od hrvatske vojske nalazi se jedna satnija domobrana, koja je u pozadini, budući da su njemačke vlasti otvoreno izjavile, da u hrvatsko domobranstvo nemaju uobće nikakovo povjerenje i da je to vojska, koja službeno izvršuje predaju oružja partizanima. Medjutim osniva se domaća ustaška milicija, koju Njemci naoružavaju i daju istoj najveće povjerenje i značaj.

Ova ustaška milicija već sudjeluje u borbi sa partizanima neposredno u okolini Tuzle i čuva sa Njemcima prednje položaje.

U samome gradu osjeća se postepeno smirivanje na kome rade sve hrvatske vlasti, medjutim strah od odmazde koga

unose među pučanstvo komunisti još uvijek traje. Izgledi su povoljni, da će ova promičba i namjerno unešena panika, među stanovništvo biti uskoro povoljno i pametno likvidirana.

Državni uredi počeli su polako funkcionirati, a i u istima, nema dovoljno osoblja, koje je u šumi, a osim toga uredi su podpuno i temeljno opljačkani.

Bit će potrebna najuža suradnja svih mjerodavnih u Zagrebu, da se učini sve u pogledu nabavke potrebnog tehničkog materijala, kao bi se ovaj najvažniji industrijski centar Nezavisne Države Hrvatske u najkraćem vremenu osposobio za normalan razvoj i rad.

2. Vojna situacija oko Tuzle.

Dok je grad Tuzla za sada siguran od partizanskog upada, to najbliža okolica Tuzle izvan radiusa 15. km. a u sjevero-iztočnom pravcu u radiusu 10 km. još uvijek trpi od stalne ili parcijalne partizanske okupacije.

Dne 25. studenog u 23 sata noću, upao je nepodpun I. bataljon II. Krajiške brigade u Gornju Tuzlu. Naša milicija pred nadmoćnijim neprijateljem morala se je povući po nalogu njemačke oružane sile iz Tuzle. Medjutim prilikom upada u Gornju Tuzlu /12 km. iztočno od Tuzle/ otvorena je naglo topovska paljba, te su partizani u neredu i sa gubitcima napustili varošicu. 25. studenoga u 5 sati u jutro, napali su partizani Krajiške divizije četničke položaje na koti "BUSIJA-VIS" 4 km. sjevero-iztočno od sela Požarnice. Naglim posredovanjem njemačkih snaga i motorizacije, partizani su odbijeni. Medjutim, prema pouzdanim i provjerenim podacima, partizani kane ozbiljno ugroziti Tuzlu i izvršiti na istu napad. U ovu svrhu sakupljaju partizanske snage u južnom i sjevernom dielu okolice grada Tuzle. Prema podacima, koji su točni, do sada su koncentrirane za ovaj partizanski podhvat 10.000 partizana. Ovi imaju odlično naoružanje, te posjeduju automatsko oružje i laku artiljeriju. O ovim koncentracijama obavješćeni su Njemci danas i poduzeti će se protunapadaji na ove skupine u cilju razpršavanja i udaljenja od Tuzle i industrijskog bazena.

3. Položaj partizanskih skupina.

Glavni položaji jakih partizanskih skupina nalaze se na srednjem toku rijeke Spreče sa lijeve strane.

Od obale Spreče u udaljenosti, mjestimično 2-3 km. u jugozapadnom pravcu na sektoru od sela Kovači, Bašigovci, Gornje i Donje Lukavice, Zlo Selo, Svojat, Gračanica, Muslimanski i Pravoslavni Tupkovići, nalaze se partizanske

skupine. Glavni štab ovih jedinica u Tuzli i okolici, nalazi se u selu Gračanici /u kući Muje Mahmutovića/. Položaji "Hrvatske Brigade" koju vode domobranski časnici iz Tuzle nalaze se od 234 kote "CILJUGE" do zaključno pred selom Svojatom. Ova brigade prema tome vrši nadzor nad industrijskom željezničkom prugom iz Živinica u pravcu Krivača u pravcu rieke Spreče. Jačina Hrvatske brigade iznosi oko 250 ljudi, dok se broj od /nešto preko 400/ predao njemačkim vlastima i razpao. Brigada još ima podpun I. bataljon, dok su se II. i III. u glavnom razsuli. Vodstvo hrvatske brigade ima u rukama poznati komunista iz Tuzle Franjo ERLJEVIĆ, koji je 1941. godine otišao u šumu. Politički komesar iste brigade je Mirko Filipović iz Bijeljine, dok načelnik štaba i istodobno vodeća ličnost Hrvatske brigade je Dušan Lazić Srbijanac. U štabu ove brigade nalaze se i dva Hrvatska pukovnika Emanuel MAŠEK i ARBANAS, međjutim prema njapouzdanijim podacima ovi su kao ostali hrvatski časnici zapravo jedna vrsta taoca, budući da samo izvršuju naloge svojih političkih partizanskih komesara i partizanskog vodstva.

Prema podacima dobivenim danas, svi hrvatski časnici zajedno sa svim pripadnicima "Hrvatske brigade" žele povratiti se u hrvatske jedinice i predati se njemačkim vlastima. Međjutim to je nemoguće radi stalne i budne paske od partizanskog vodstva, kome ovo nije interes. Jedan naš teklić, koji je uspio doći do pukovnika MAŠEKA izvjestio me je večeras, da je pukovnik Mašek plakao kao malo diete i da je nesretan za sudbinu koja ga je tako gorko pogodila.

Ovaj priča, da su tri stražara noćas po nalogu Mašeka pobjegla sa čuvarskih mjesta i da se kriju dok ne dobiju njemačke propustnice za Tuzlu. Ja sam odmah stupio u kontakt sa njemačkim vojnim zapovjedništvom i obavjestio ga o polažaju i željama Hrvatske brigade. Ovo mi je obećalo napisati na hrvatskom i njemačkom jeziku garantno pismo, za one koji se žele vratiti i predati našim vlastima. Nadam se, da ćemo uzpjeti pronaći pouzdane ljude za izpunjenje ovog delikatnog i teškog zadatka, koji se mora izvršiti i u momentu, kada partizani ne budu ni slutili za namjere nekoliko stotina Hrvata, koji su prisilno pod pritiskom partizanskog duhovnog terora otjerali naš element u šumu.

4. Ciljevi novoosnovane muslimanske vojne organizacije "odredi gorskih bosanskih planinaca" koja je poznata pod imenom "Zeleni kader".

"Zeleni kader" nije ništa drugo nego nadomjestak razpršene "HADŽIEFENDIĆEVE LEGIJE" za koju sam u svojim

izvješćima još pred godinu dana dao proročanstva, da će se pretopiti u partizanske jedinice. Na žalost, moja zapažanja su bila zaista točna i mi danas svu tu muslimansku legiju pod vodstvom bivšeg njenog vodje i osnivača pok. HADŽIEFENDIĆA, raznih OMERA GLUHIĆA, ESREPA PRICIĆA, ESADA TELALBAŠIĆA, raznih ZILIĆA i ostalih propalih begova, bežića i degeneriranih muslimanskih aristokracija vidimo u fesovima sa petokrakom zvijezdom. Istina, spada u drugo pitanje u koje se ovdje neću mješati ako takodjer moram ustvrditi, da je ta ista legija u većini slučajeva pred dvie i pol godine na svojim fesovima znala nositi ustaško slovo "U" i bila zaista pravi i energični branioc domova, imanja i časti hrvatskog naroda.

Bilo bi i suviše tragično, ako bi mi i ovoga puta olako shvatili ovo naglo i rapidno organiziranje muslimanskih masa i to u momentu dok se i problem Bosne u očima samih Njemaca nalazi u posebnom svjetlu. Mi moramo zaista biti spremni na sve, što bi se moglo dogoditi u ovom dielu Hrvatske države u koliko vlastitom organizacijom i vojskom ne budemo u stanju očuvati iztočnu granicu.

Meni osobno je jasno, da su samo najordinarnije izmišljotine i velikosrbska promičba, misli unešene zadnjih dana u našoj masi, da će iztočna Bosna biti pripojena Srbiji. Tim više moramo predati punu pažnju ovim lažima, i energično ih spriečavati, budući da istim nasjedaju i sami predstavnici njemačke oružane sile, koji se tu i tamo o ovom zanimljivom pitanju otvoreno izražavaju.

Ali bez obzira na sve ovo, jasno je, da ove viesti utječu strahovito na hrvatske mase, posebno na muslimanske, koje se upravo rado čule ovih pitanja i ubrzano organiziraju i naoružavaju nehtijući i ne želeći, da ih preteknu događaji. Svima nama mora biti jednom jasno za uvijek, da su muslimani počeli vrdati sa linije izpravne državne politike onog prvog časa, kada je Hrvatska državna vlast, sklopila pakt sa četnicima i iste službeno priznala i ako šutke, kao saveznike, te onog momenta kada su muslimanske mase uvidile da tu rabotu hrvatskih vojnih naročito hrvatskih domobranskih vlasti podržava njemačka oružana sila.

Vrhunac ovoga svega dostigao je najuži sporazum i suradnja njemačke policije i Gestapo-a sa četnicima. Ovo je bilo otvorena varnica koja je zapalila ogorčene i potištene gomile muslimanskih masa, koje su tražile svoj spas van okvira hrvatske državne politike, a to rješenje bilo je u prvom zamahu u organiziranju muslimanskih masa u "HADŽIEFENDIĆEVOJ LEGIJI" zvanoj "DOMDO" pukovnija, a u drugom zamahu u transformaciji ove legije u partizanske

redove, koje su nastali u času, kad su muslimani jasno i otvoreno vidjeli, da im je izlaz jedino u redovima onih formacija, koje ne pale i ne uništavaju otvoreno njihov živalj i njihovu imovinu, a to su bili upravo partizani. Komunistički prvaci izpravno i na vrijeme su opazili i shvatili problem, koga hrvatske vlasti nisu bile u stanju i mogućnosti likvidirati. Oni su vidjeli da četnici pale muslimanska sela, da kolju muslimanske žene i djecu, a oni su takodjer vidili krajnju nesposobnost hrvatskih oružanih snaga, koje nisu bile u mogućnosti da zaprieče provalu velikosrbske tiranije. Dovoljna je bila i najmanja komunistička rabota u ovim širokim masama koje su se izgubile u sveobćem metežu i neredu u našim organizacijama da se dodje do cilja.

"ZELENI KADER" osnovan je pred 3 mjeseca sa prvom jedinicom od oko 150 ljudi u kotaru Zvornik. Vodja ove prve grupe je osnivač "ZELENOG KADERA" učitelj iz Zvornika TOPČIĆ. Ovaj je svojevremeno bio vrlo dobar hrvatski nacionalista i ustaša te dužnostnik ustaškog pokreta u Zvorniku. On sam i danas tvrdi, da je i danas Hrvat i da mu je samo jedini cilj UNIŠTENJE ČETNIKA I PARTIZANA. Prema dosadašnjim rezultatima borbe njegovih jedinica mogu se smatrati konzekventnim njegove izjave, ali nesmiemo staviti van opreza misao, da se iz svega ovoga krije prava zadaća ove organizacije, koja ide izključivo tragovima čiste islamske politike i njenog stvarnog ostvarenja u cilju AUTONOMIJE BOSNE I HERCEGOVINE pod ZELENIM BARJAKOM.

5. Situacija u sektorima pograničnim uzduž Drine i u pravcu Zvornik-Drinjača-Vlasenica-Srebrenica-Olovo-Kladanj.

Duž obale Drine, nalaze se u glavnom partizanske skupine iz pravca Bijeljine, Janje te do Zvornika, koji je još ničija zemlja i južno u pravcu Drinjače i Srebrenice. Vlasenica i Srebrenica još su uvijek pod partizanskom vlašću.

Olovo takodjer kao i Kladanj. Ostatak legije pod vodstvom satnika AVDAGE HASIĆA nalazi se s grupom oko 200 legionara u selu PONJERKI na rieci PONJERKI 3 i pol km. sjeveroistočno od Olova.

Prema obavještenjima, koja se mogu smatrati točnim, narod se uzduž granice i Drine drži dobro. Muslimani posjeduju oružje - ukoliko nisu stupili u Zeleni Kader, to sami čuvaju svoja sela, u kojima se ne nalaze partizani. Medjutim je sigurno ukoliko ne dodje do skorog oslobođenja ovih krajeva, da će moral ovog stanovništva popustiti. Potrebno je i važno napomenuti, da ove muslimanske mase, koje se nalaze uz samu granicu još uvijek misle hrvatski i duh koji je stvorio pok.

FRANCETIĆ sa svojom crnom legijom uvijek postoji kod ovog svieta. Razumljivo, da kod masa, koje više gravitiraju samoj Tuzli i unutrašnjosti, ovo ne postoji i te mase možemo sa absolutnom sigurnošću smatrati 90% anacionalnima zato su ove i prihvatile partizansku pušku i ako bi bilo i smiešno smatrati, da su to partizani.

6. Stanovište hrvatskih vlasti prema događajima u Tuzli.

Svi mi stojimo na stanovištu, da je potrebno učiniti sve moguće napore za stišavanjem u Tuzli i samoj istočnoj Bosni. Riešeno je sporazumom sa Velikim Županom, Ustaškim stožernikom, novim upraviteljem redarstva i upraviteljem B-II odsjeka da se ne će učiniti ni najmanja stvar u pogledu ma čega u vezi javnog reda i sigurnosti bez prethodnog zajedničkog dogovora i sporazuma. Samo na ovaj način doći će do pravog cilja do pravog rezultata.

Što se tiče eventualnih represalija sa njemačke strane, posebno sa strane GESTAPO-a, to će se poduzeti sve da ovaj ne čini ništa što ne bi znale Hrvatske vlasti.

Danas prilikom obaviesti njemačkom zapovjedniku oružanih snaga o situaciji u istočnoj Bosni, Vel. Župan je zamolio pukovnika Schulze-a da pomogne i sa svoje strane stišati strasti i duhove. Obećao je i rekao, da će poduzeti potrebne korake da Njemci ne poduzimaju ništa na svoju ruku bez predhodne obaviesti hrvatskih vlasti.

7. Najnovija situacija oko Tuzle

Jutros u 4 sata upala je grupa od 200 partizana u SIMIN HAN, 4 km. od Tuzle na cesti Tuzla-Zvornik. Posredovanjem njemačke oružane snage iz Tuzle, partizani su bačeni van i Simin Han su zaposjele njemačke trupe. Ovom prilikom njemačka vojska je razoružala naše oružništvo, koje nije izvršilo osiguranje solnih postrojenja, koja su joj bila povjerena.

Jutros su takodjer vodjene borbe izmedju četnika i partizana na položajima povrh Požarnice na položajima "VIS-BUSIJA". Radi premoćnosti partizana, četnici su se povukli u samo mjesto Požarnicu.

Situacija za Tuzlu, nije direktno loša, ali u koliko se ne očisti žurno najbliža okolica, Tuzla bi mogla biti ugrožena i stvarno ponovno napadnuta. Medjutim sa mjerodavnog njemačkog mjesta saznao sam, da Njemci imaju nalog držati Tuzlu, te istu braniti. Sa njemačke strane saznaje se, da u cilju partizanskog čišćenja dolazi jedna divizija Kozaka. Ova divizija već je na putu Doboje-Tuzla. Jučer je dovršena

željeznička pruga Doboj-Tuzla, te je danas stigao prvi vlak u Tuzlu.

U cilju pravljenja vojnih objekata i podizanja rudne industrije, danas je u Tuzlu dopremljeno 900 talijanskih zarobljenika.

Struja će takodjer biti uvedena od nekoliko agregata, koji su sačuvani.

Prema informacijama sa njemačke strane industrijski bazen u Kreki, Lukavcu i Tuzli biti će podpuno za nekoliko mjeseci obnovljen. Njemci tvrde, da će postrojenja fabrike u Lukavcu biti dovršena i prenešena iz ostalih europskih tvornica SOLVAY za 4 mjeseca.

Dostavlja se prednje s molbom na znanje.

ZA DOM SPREMNI!

NADSTOJNIK B-II ODSJEKA:

/B. Rukavina/

Dokument 9: građa NDH, kutija 19, inv. broj 2044

GORSKO ZAPOVJEDNIČTVO
zove, zove "BOSANSKIH PLANINACA"
narod, kome nema spasa osim
"zelenog kadra".

Ustajte braćo vjera vas
vas vaš

PROGLAS

Pljačkaške bande uništavaju i pljačkaju imovinu mirnih stanovnika i zlostavljaju porodice istih. Valovi podivljelih bandi preplavljavaju naša sela i odnose sve što u njima nađu. Naša sela ostala su bez hrane, bez odječe i obuće, bez stoke i svega što im je potrebno za miran život. Koliko će naš svijet propatit bez hrane, kada je godina i onako slabo rodila, zna svaki čestiti domaćin. Pljačkaške bande pale su kao gusjenice na imovinu našega svijeta i brste zadnje zrno. Ovi gotovani nemaju obzira ni spram nejake djece i nemoćnih žena.

Znajući i vidjeći ciljeve pljačkaša odmetnuo sam se u šumu već pet mjeseci i počeo sam sa organizacijom "Bosanskih planinaca" /Zelenog kadra/. Mnogi čestiti ljudi pristupili

su mi odmah, a mnogi sjede i danas mirno gledajući mirne savjesti kako naša braća umiru za slobodu i daju sve što im je najsvetije. Na njih ne djeluju stradanja, patnje i muke njihove braće i sestara. Njima je glavni cilj bogaćenje, pljačkanje, šverc i udobnost uz ženu i rakiju. Dok naša braća, goli bosi i gladni daju živote i brane ognjišta, dotle klika švercera, po cijele dane sjede po kafanama, kartaju se pijući akšamluke uz razna mezeta, izbjegavajući vojne obaveze i službu u šumskoj organizaciji. Raznim izgovorima ove narodne izdajice opravdavaju svoja izdajnička djela spram rođene grude.

Kukavičluk je ušao u ove dembele i gotovane. Oni traže vojsku da ih čuva, a oni da sjede u toplim sobama. Ima li većeg srama i stida za cijeli naš narod? Zar može biti većeg bezobrazluka, nego tražiti da taj narod daje svoje vojnike na sva ratišta Evrope? Zar se može zahtjevati od tih ljudi, koji su ostavili sve svoje i prebijaju se po raznim zemljama da za naše gotovane liju krv? Njima samo možemo zahvaliti na pomoći koju nam ukazuju.

Skrajnje je vrijeme da svi naši ljudi dodju pameti i smjesta se jave u organizaciju "BOSANSKIH PLANINACA". Organizacija je počela sa radom i ona će nastaviti sa radom. Sve naše stanovništvo mora biti organizirano i s puškom u ruci braniti svoje ognjište.

Da bi se to moglo sprovesti što bolje pristupam organiziranju udarne brigade, kojoj će biti zadatak uništavanje naših neprijatelja u šumi. Svaki naš život biti će skupo plaćen. Nećemo imati nikakvih obzira ni spram koga. Gotovane ćemo smatrati isto našim neprijateljima.

Svaki naš čovjek od 15 do 50 godina može biti primljen. Pristup nemaju:

1. pljačkaroši
2. pijanice
3. kockari

Za te ljude naći ćemo mjesta na prisilnom radu.

Svi očevidci, koji su posjetili Tuzlu i Vlasenicu nakon "oslobodilačkog režima " znati će najbolje kakvo je blagostanje isti ostavio. Treba proći i vidjeti kako su ostavljene bivše radnje. A naročito treba vidjeti čije su radnje opljačkane i kakav je cilj narodnog oslobođenja bio. Naročito bi nam mogli reći oni koji su iskusili "narodno-oslobodilačke" ciljeve na vlastitoj koži.

Moja je organizacija priznata od svih postojećih vlasti i prema tome svatko smije pristupiti bez bojazni za posljedice.

Borba je u toku i pristupajte dok je vremena da radi čekanja ne izgubimo najdragocjenije vrijeme.

17.XII.1943.

Štambilj:

Zapovjednik:

Nezavisna Država Hrvatska

Nešet Topčić s.r.

Gorsko Zapovjedništvo
"BOSANSKIH PLANINACA"

Spremite se braćo u najskorije vrijeme doći ćemo po Vas.

Svako lice koje uništi ovaj proglas biti će kažnjen smrću, čim dodjemo.

Dokument 10: građa UNS, kutija 13, inv. broj 3087.

Z A P I S N I K

o izjavi Muratbegovića Bosanskog Planinca, vršioca dužnosti zapovjednika 1. sata 1. jurišne bojne Domdo pukovnije Bosanskih planinaca,

Sastavljen u uredovnici 8. bojne Domdo pukovnije bosanskih planinaca u Brčkom dana 13. ožujka 1944.g.

Prisutni: Čandić Abdulah, poručnik, Hasanefendić Ahmed, narednik i Cifrić Muharem, vodnik.

Na obća pitanja imenovani odgovara.

Zovem se Alija Muratbegović, rođen 1923. g. u Bijeljini, velike župe Posavje, svršeni djak VI. razreda gimnazije, sada vršioc dužnosti zapovjednika 1. sati 1. jurišne Domdo pukovnije Bosanskih planinaca.

Na pitanje šta ima da izjavi?

Imenovani izjavi sljedeće:

Dana 2. ožujka o. g. dobio sam od zapovjedništva moje pukovnije zadatak da sa svojim ljudstvom odem u Teočak u koliko budu tamo partizani da ih napadnemo i zauzmemo Teočak, te da izvršimo tamo skupljanje dobrovoljaca za 1. jurišnu bojnu. Zapovjed sam izvršio, ali nakon našeg uzpjelog progona partizana iz Teočaka, došle su jače partizanske snage i mi

smo se morali povući prema Zvorniku, a sa sobom smo povelili oko 300 dobrovoljaca za 1. jurišnu bojnu. Kada smo bili u selu Križevcima, kotar Zvornik, dobili smo dva pismena poziva od "Komandanta Majevićkog četničkog korpusa" kapetana zv. LEKE, u kome je pozivao na sastanak mene i Ferhata Nakičevića predstavnika i vodju teočanskih muslimana 1. jurišne bojne. Mi nismo otišli u njegovo selo nego smo rekli, neka on dodje do nas što je i učinio t.j. došao je u selo Petkovice gdje smo se sa njime sastali. On nam je na tom sastanku u glavnom govorio o sliedećem. Prve su mu rieči bile, da Njemačka propada i da mora propasti, da će Engleska u najskorije vrieme sa svojim oružanim jedinicama pregaziti Njemačku. Pozivao nas je da mi postanemo muslimanski odmetnici i da mi zastupamo muslimanski svijet "u Jugoslavenskoj vojsci". Pozivao nas je da se sjedinimo pod vodstvom njegovog vodje Draže Mihajlovića. Obećao nam je, da ako se sjedinimo, da će nam Engleski avioni donieti sve što nam je potrebno, t.j. oružje, streljivo, opremu i sve što nam je potrebno. Nudio nam je novca koliko nam je potrebno i koliko hoćemo i obećao nam je dati radio stanicu. Osim toga pozvao nas je da zajedno sa 3000 njegovih četnika napravimo akciju na Semberiju, a tada je rekao da, ako nas ima malo, da će on uzeti 1000 fesova i nabiti na četnike, pa da tako odemo u Semberiju, protiv partizana i tako da očistimo teren, a ujedno da se sjedine muslimani i srbi i da bude teren velik kako bi mogli dolaziti Engleski avioni i donositi streljivo i za borbu potrebne stvari. Ja sam mu u početku sve odobravao i pozorno ga slušao kako bih od njega što više doznao, šta namjerava i kako bih ustanovio njegovo opredjeljenje. Rekao nam je, da Engleska od nas ne traži puno n.p. u prašini na cesti postaviti daske sa klinima, da bi se gume Njemačkim kamionima, koje budu naišle probile, te tako bi Njemci zakasnili na odredjeni cilj. Ili netko bi od nas n.p. trebao otići u kino kada bude predstava za vojsku i tamo prosuti Kihavac prašak, te omesti predstavu. Rekao nam je sa naročitim naglaskom, da za to Englezi daju novac i materijal. U toku svoje priče rekao nam je, da on Njemcima govori, da nije zapovjedništvo Draže Mihajlovića, a da u stvari jeste njegov vrhovni zapovjednik Draža Mihajlović, kojega on smatra herojem i spasiteljem srpskog naroda, a da Nedića prezire i smatra izdajnikom. Pošto je bila večer, mi smo našli razlog da prekinemo sastanak i otišli da ljudstvo razporedimo, a on nam je rekao, da ćemo sutra nastaviti sastanak. Osim mene ovo su sve čuli Ferhat Nakičević, učitelj iz Kozluka, Mustafa Nikšić, 2 četnika, koji su bili sa

njime, Abdulgafar Nakičević, te nešto pripadnika 1. jurišne bojne, zatim Mustafa Muratbegović i Haso Muratbegović obadva iz Bijeljine, pripadnici 1. sata 1. jurišne bojne, koji su bili jedno vrieme u sobi gdje smo razgovarali, te su kasnije otišli.

Ja, kao učitelj iz Kozluka, i svi ovi moji ljudi, koji su bili prisutni, sve smo mu odobravali, kao bi što više od njega izvukli. U jutru smo odatle otišli, a da se s njime nismo ni vidjeli. Ovo se dogodilo dana 8. ožujka. Kada sam stigao u Tuzlu 11. ožujka o svemu sam izviestio zapovjednika Domdo pukovnije, te je on odmah uzeo na saslušanje ostale, a vjerovatno će uzeti i mene kada se povratim iz Brčkog, gdje sam došao službenim poslom.

Ovdje sam iznio sve što smatram važnim i što sam zapamtio i molim, da se ova moja izjava dostavi na sva nadležna mjesta kao i Njemačkim oružanim jedinicama u ovome kraju, kako bi se poduzele mjere, za uništavanje ove grupe četnika čiji je glavni zapovjednik Draža Mihajlović, a koga je Njemačka oružana sila ucijenila STO tisuća Reichsmaraka u zlatu.

Na rečeno se mogu prisegnuti.

Izjavio:

Alija Muratbegović, v.r.

Prisutni svjedoci:

Poručnik Čandić Abdulah

Narednik Hasanefendić Ahmet

Vodnik Muharem Cifrić

Saslušao:

zapovjednik nadporučnik

/Jerković Hifzija/

/M.Ž./

.....

Da je priepis suglasan sa svojim izvornikom tvrdi

Tuzla, 27. ožujka 1944.

Kotarski predstojnik pri vel. župi:

/Š. Bećirović

Dokument 11: građa UNS, kutija 14, inv. broj 3409

Dopuna izvješća o poručniku Arifagiću Smailu, zapovjedniku milicije u Maglaju.

“Mujo” dana 2. VII. 1944. dostavlja sljedeće:

Dnevno izvješće broj 120 od 5. VI. 1944., koje glasi:

“ARIFAGIĆ SMAIL, rođen 1912 godine u Maglaju, bio je radnik, u jugoslavenskoj vojsci je postigao čin pričuvnog podnarednika, a poslije toga bio je na dvoru kralja Aleksandra namješten kao baštovan. Uvijek se izticao kao Srbin.

Po uzpostavi N.D.H. našao se Arifagić u Maglaju. Kada je osnovana milicija u Maglaju nametnuo se je on iztoj za zapovjednika. Kao jugoslavenski podnarednik trebao je dobiti čin vodnika, međjutim on si je bez ičije dozvole prišio čin narednika.

Maglajska milicija spadala je tada pod zapovjedništvo 1. pješačke pukovnije, čije je sjedište bilo u Trbuku, a zapovjednik iste bio je pukovnik MRAVINAC. Arifagić se sprijateljio sa pukovnikom Mravincem, te mu je donosio velike količine živežnih namirnica, a ovaj ga je za to predložio za unapredjenje u čin stožernog narednika, što je i učinjeno 1942. godine. Promaknuće Arifagića u čin stožernog narednika učinila je IV. pješačka divizija sa sjedištem u Doboju.

Tada je Arifagić /koji sam sebe naziva Romel od Maglaja/ još više pojačao nošenje mita pukovniku Mravincu, a ovaj je njega opisao da je hrabar i da je više puta spasio Maglaj od četnika, tako da je Arifagić, koji je Hrvatskoj Državi nanio samo štete promaknut radi naročitih zasluga u čin domobranskog poručnika.

Arifagić se tada dao na razne protuzakonite poslove da zaradi novaca za udoban život. Primio je uz mito u miliciju vojne bjegunce i varao državu na razne načine samo da dodje do novaca. On imade dobre veze sa ljudima na visokim položajima, koji ga štite a i podmićuje svakoga, za koga misli da mu može biti od koristi.

Na taj način je uzpio doći do toga da se protiv njega ništa ne može poduzeti i da je svaka tužba protiv njega unaprijed osudjena na neuzpjeh.

Po osnutku milicije uzeo je Arifagić veliki kompleks državnog zemljišta, sa izjavom kod mjerodavnih vlasti, da će zemljište obradivati njegova milicija i da će se od toga hraniti. Zemljište su obradili milicioneri i zasadili

ga usjevom. Kada je usjev sazrio, Arifagić je sve prodao, a milicioneri nisu dobili ništa. Samo za dinje i lubenice dobio je Arifagić preko pola milijuna kuna. Tako se to ponavlja svake godine, da Arifagić prodaje prihod sa tog državnog zemljišta, a novac ostavlja sebi.

Godine 1942 sjekao je on sa svojim milicionerima državnu šumu kod Maglaja, a drva je prodavao kotarskoj oblasti. Pošto on znade da to ne smije načiniti, dao je da mjesto njega ugovor o prodaji drva podpiše neka druga osoba. Za ovo je znao tadašnji kotarski predstojnik u Maglaju PAMIĆ TOMO, koji je sada podžupan u Tuzli, a inače je veliki Arifagićev prijatelj. On je pod zaštitom tog kotarskog predstojnika mogao raditi u Maglaju što god je htio.

Arifagić je po katoličkim selima i okolici Maglaja rekvirirao živežne namirnice, stoku i stočnu hranu i govorio da to sve ide za njemačku vojsku. Sve je ovo plaćeno po najnižoj cieni, seljake su čak varali i na vagi. K tome je samo mali dio toga išao za njemačku vojsku, dok je sve ostalo Arifagić upotriebio za svoje posebničke svrhe. O ovome treba izpitati seoske starješine iz katoličkih sela u okolici Maglaja, te vodnika MUSTAFU PAŠIĆA, koji vodi sve nezakonite Arifagićeve poslove. U muslimanskim selima nije Arifagić seljacima ništa oduzimao.

Sa četnicima je Arifagić održavao veze. Oni su mu uz niske ciene dobavljali živežne namirnice, koje su nosili njegovi milicioneri i prodavali u Sarajevu. Za uzvrat je on četnicima nosio streljivo i to na taj način da je isti nosio na konjima u košarama za gnoj i ostavljao na ugovorenom mjestu na svojoj njivi. Kad je njemu nestalo streljiva da opravda nestanak istog naredio je svojim milicionerima da pucaju sa postava, a on je tada zapovjedničtvu u Trbuku i to svojim prijateljima pukovniku Mravincu i podpukovniku HINKU KAROL, podnio izvješće o velikoj borbi sa četnicima samo da dobije novo streljivo. Njemu se vjerovalo, te nitko nije niti posumnjao u iztinitost njegovih navoda. O ovome može dati još bolje podatke SMAJO ŠEHIĆ, bivši pripadnik maglajske milicije a sada na dužnosti u njemačkoj vojsci u Sarajevu, Feldpost No. 39398 i ustaški vodnik OMER IDRIZOVIĆ, na vojnoj dužnosti u VII. ustaškoj bojni u Doboju.

Arifagić je osnovao i seoske milicije u selima Ševarlije, Moševac, Misurući, Ravno i Novi Šeher kod Maglaja. U ove jedinice primao je uz mito vojne bjegunce i ljude mladjih godišta. Tako su primljeni u miliciju:

Vodnik JUSUFOVIĆ HAZIM, rođen 1912, iz Maglaja, vojni bjegunac iz 9. pješačke pukovnije.

MULALIĆ SALIH, rođen 1917.

DELIĆ SALIH, iz Moševca kod Maglaja, dao je Arifagiću 20 komada ovaca da ostane u miliciji u svom selu, te se još i sada nalazi u istoj.

AVIĆ HASAN, iz Moševca, pobjegao je iz 9. pješ. pukovnije i uz mito je primljen u miliciju u svom selu.

MALIĆ-BEGOVIĆ iz Begovog Hana, kotar Žepče dobio je uz mito osobnu izkaznicu kao da je pripadnik milicije u Maglaju, te na taj način izbjegava vojnu dužnost, a uobće ne vrši nikakovu dužnost u miliciji nego se bavi svojim posebničkim poslovima.

Razvodnik SPAHIĆ SULJO, rođen 1913. primljen je protuzakonito u miliciju, a bavi se krijumčarenjem. On je glavni nabavljač poručnika Arifagića. Već je zaradio mnogo novaca za koji kupuje zemljište, tako da se je obogatio. On je ubio 18. IX. 1941. godine ARIFA MULIĆA i pomoću veza oslobođen je odgovornosti i zatvora.

SMAILAGIĆ AVDO, občinski redar, rođen 1898 upisan je u miliciju, te prima plaću kao vodnik i obiteljske doplatke, te hranu za ženu i djecu, a na dužnosti je u redarstvu.

SPAHIĆ MEHMED, rođen 1890, kovač, Arifagićev rođak upisan je u miliciju samo da prima plaću i obiteljsku podporu. Isti nije nikada na dužnosti, nego se bavi svojim posebničkim poslovima.

RUVIĆ SMAJO, rođen 1907, gostioničar u Maglaju upisan je u miliciju samo zato da na taj način izbjegne vojnu dužnost. Bavi se svojim posebničkim poslovima. Podmitio je poručnika Arifagića, a svakodnevno ga časti pićem u svojoj gostionici.

Domobran MULALIĆ SULEJMAN, rođen 1916, pobjegao je iz druge obkoperske bojne u Brčkom, te je dugo vremena bio u Maglaju kao vojni bjegunac. Kada je isti saznao, da će ga kotarski izvjestitelj uhititi, dao je Arifagiću 50.000 kuna da ga primi u miliciju, našto je isti pristao. Ova pogodba sklopljena pred dva tjedna, Mulalić je odmah Arifagiću izplatio 15.000 kuna, dok će ostatak platiti kasnije, dok se prestane govoriti o tom slučaju.

Arifagić je prodao domobranski izkazni list TOMIĆ STJEPANU, rođenom 1910 u Ljubatovićima, kotar Maglaj, da je isti služio u miliciji godinu dana, dok nije uobće bio član milicije. Ovaj slučaj prijavljen je popunidbenom zapovjedništvu u Travniku i to pukovniku JURAJU BUBLE, ali isti nije ništa protiv toga poduzeo, jer je Arifagićev prijatelj, a vjerovatno je od njega primio mito.

Arifagić je 1943. godine ubio AHMU MULALIĆA, iz

Maglaja, činovnika našeg poslanstva u Rimu, koji je bio kod kuće na dopustu. Ovo ubojstvo izvršeno je pod sumnjivim okolnostima, a govori se po Maglaju da ga je namjerno ubio zato jer je isti znao sve njegove nezakonite poslove, te je to bio najbolji način, da se rieši nepoželjnog svjedoka. Za ovo djelo je Arifagić navodno bio osudjen na nekoliko mjeseci zatvora, ali nije niti ovu kaznu izdržao, jer se spasio pomuću svojih dobrih veza.

HUSANOVIĆ MEHMED iz Moševca, dobio je od poručnika Arifagića otvorenu zapovjed da ide u Visoko po posebničkom poslu premda ovaj uobće nije vojnik, niti je pripadnik milicije. I inače isti izdaje otvorene zapovjedi bez ikakvog nadzora i po svojoj volji.

U mjesecu studenom 1943 godine došao je poručnik Arifagić u kuću katolika MARKA MRKONJIĆA u Goliješnici, Kotar Žepče, te je naredio istom da mora dati za njemačku vojsku 1.000 kg. slame, 2.000 kg. siena i jednu najbolju kravu. Mrkonjić je izvršio nalog, samo nije dotjerao u Maglaj najbolju kravu, nego jednu nešto mršaviju. Arifagić je radi toga uhitio, zatvorio i tukao njegovog sina, te tražio da dovede najbolju kravu. Nakon tri mjeseca došao je Marko Mrkonjić u Žepče na sajam, te je na svoje iznenadjenje opazio kako njegovu kravu prodaju dva milicionera i traže za nju 85.000 kuna. Mrkonjić je otišao ovaj slučaj prijaviti njemačkim vojnim vlastima, koji su vojnike milicionere uhitile i kravu vratile vlasniku. Sieno i slama nije Mrkonjiću do danas plaćeno. Ovu kravu poslao je na prodaju poručnik ARIFAGIĆ kod kojeg je ista bila sakrivena tri mjeseca. Tužba Marka Mrkonjića zavedena je kod kotarske oblasti u Žepču pod brojem 370/44. Arifagiću se nije ništa dogodilo jer ga je kod njemačkih vojnih vlasti štitio pukovnik Hinko Karol, koji samovozom često dolazi u goste u Arifagićeve kuću. Svjedoci za ovaj slučaj su: Marko Mrkonjić iz Goliješnice, kotar Žepče, TOMAC NIKO i TOPIĆ MATO iz Ljubatovića, te MARINČIĆ LUKA iz sela Čustobrda, kotar Maglaj.

Isto tako više podataka o poručniku Arifagiću imade Franjo Vidović, seljak iz sela Ljubatovića.

U kolovozu 1943 godine napali su partizani Maglaj. Milicioneri se uobće nisu borili protiv partizana, nego su svaki pobjegli svojoj kući, a najviše je tome kriv zapovjednik milicije Arifagić. Ova predaja Maglaja bila je sa partizanima dogovorena, tako da se niti jednom milicioneru nije ništa dogodilo.

Za svoju miliciju prima Arifagić hranu od Njemaca u Žepču i od naših vojnih vlasti u Tesliću. On prima hrane

koliko hoće, jer se u ovoj miliciji nikada ne vodi računa o brojnom stanju ljudstva. Iz skladišta ove milicije krađu se živežne namirnice, a da nitko o tome ne vodi računa. Najviše to iskorištava za sebe sam zapovjednik, a podređeni se ne smiju protiviti, jer se boje da će ih isti iztjerati iz milicije, pošto on prima i tjera iz milicije, po svojoj volji.

Dana 16.V. o.g. nosio je milicioner IVAN VUKŠIĆ iz vojnog skladišta u stan OMER SOFTIĆA, kotarskog suca u Maglaju veću količinu maslaca i drugih živežnih namirnica.

Poručnik Smail Arifagić radi svojih protudržavnih djela trebao je biti već davno izbačen iz redova hrvatskih častnika, a ne da mu se povjerava tako važna i odgovorna služba.

Potrebno je ovo uzeti u postupak, te sve mladje ljude iz Maglajske milicije poslati u redovnu vojsku, pošto su svi oni došli u miliciju pomoću veza i mita, te izbjegavaju na taj način od vojne dužnosti na terenu.

Potrebno je da se iztraga povjeri pouzdanim ljudima, jer je Arifagić prijatelj svih uglednih i utjecajnih ličnosti, pa i samog velikog župana FARIZBEGOVIĆA u Tuzli i svih viših častnika na ovom području, te će predmet i opet biti zabačen, ako se ne povjeri na iztragu nepristranim ljudima."

Dnevno izvješće broj 133 od 22.VI. 1944. koje glasi:

"Arifagić Smail primio je za mito u svoju miliciju sljedeće vojne neposlušnike:

SMAILAGIĆ ZIAHA-HUSEINA, rođen 1918 godine u Maglaju, koji je pobjegao iz svoje jednice u Bihaću.

DOMIŠLIĆ MARKA, rođenog 1919 u selu Mladoševica, občina Novi Šeher, kotar Žepče. On je dao poručniku Arifagiću za mito 40.000 Kn, a pobjegao je iz I. bitnice IX. topničkog sklopa u Sarajevu.

BATARILO NIKOLU, rođenog 1921 godine u selu Mladoševica, občina Novi Šeher, kotar Žepče, koji je pobjegao iz "Vražije divizije". On je dao poručniku Arifagiću da ga primi u miliciju 20.000 Kn.

ZLATIĆ ANTU, iz sela Strupina, kotar Žepče, koji je pobjegao iz X. stražarske bojne u Sunji. Kada je za njime bila potraga rekao mu je poručnik Arifagić, da neka otidje par mjeseci u šumu, dok se sve smiri, a onda neka se opet povрати njemu.

Osim toga poručnik Arifagić nastoji na sve moguće

načine da si osigura dobre veze i zaledje kod svojih predpostavljenih, te ih u tu svrhu i časti na razne načine.

Tako je na 4.VI. o.g. došao u Maglaj zapovjednik I. lovačkog zdruga general g. FRANJO NIKOLIĆ, kojega je poručnik Arifagić odmah pozvao sebi i počastio, a zatim su se zajedno odvezli sa samovozom u Doboj.

Poručnika Arifagića trebalo bi radi ovakovog njegovog rada pozvati na odgovornost, i to bez obzira, tko ga štiti ili bar premjesti iz Maglaja, da se sprieči ovakav njegov daljnji rad, koji je samo na štetu i protiv probitaka N.D.H." dopunjuje se sljedećim:

"Kotarski domobranski izvjestitelj u Maglaju doznao je, da se pričuvni domobran BERBIĆ SPAHO, sin Mustafin, rođen 1909 godine u selu Misurići, občina i kotar Maglaj, nalazi već 5 mjeseci kod svoje kuće i izbjegava vojnu dužnost. Radi toga je izdao nalog oružničkoj postaji u Maglaju pod brojem 3806 od 7.V. o.m. da se pričuvnik Berbić uhiti. Kada je isti uhićen izjavio je da je na dopustu radi obrade zemlje, a dopust da mu je dodielio zapovjednik milicije u Maglaju poručnik Arifagić. Berbić nije imao otvorene zapovjedi, nego samo osobnu izkaznicu, koja je izdana od poručnika Arifagića, a obučen je bio u gradjansko odielo. Budući, da je spomenuti Berbić veoma bogat to je za veću svotu novaca kupio spomenutu izkaznicu od poručnika Arifagića da na taj način izbjegava vojnu dužnost.

Kada je domobranski izvjestitelj naredio da se Berbić sprovede u Popunidbeno zapovjedništvo radi nastupa vojne dužnosti, poručnik Arifagić je u dogovoru sa zapovjenikom oružničke postaje u Maglaju uredio tako, da je napisao jedan službeni spis zapovjedniku oružničke postaje u kojem je naveo da je spomenuti Berbić njegov vojnik i da ga se pusti kući. Kada je kotarski predstojnik, koji je veliki prijatelj poručnika Arifagića, dobio taj spis naredio je domobranskom izvestitelju, da Berbića pusti kući što je ovaj i učinio. Berbić se i dalje nalazi kod kuće i izbjegava vojnu dužnost, i javno govori neka se oni bore za probitke N.D.H. koji nemaju novca da se izvuku iz vojske.

Domobran MULALIĆ SULEJMAN, sin Mahmuda /zvani "Koštro"/ pobjegao je prije dva mjeseca iz II. opkoparske bojne, te se već dva mjeseca nesmetano šeta po Maglaju i bavi krijumčarenjem.

Kada je spomenuti domobran Mulalić doznao da ga kotarski vojni izvjestitelj namjerava dati uhititi, te je u tu svrhu i poslao dopis oružničkoj postaji pod brojem 4007 od 13.V. o.g. Mulalić se brzo dao upisati u miliciju

poručnika Arifagića, da na taj način spriječi svoje uhićenje. On je poručniku Arifagiću zato što ga je upisao u miliciju dao 50.000 Kn. Domobran Mulalić do danas nije uhićen, a niti je dopis koji je domobranski izvjestitelj poslao radi toga na oružničku postaju natrag njemu povraćen.

Za ovo leži krivnja i na zapovjedniku oružničke postaje Maglaj BAŠIĆ ABDULAHU, koji u tome radi u zajednici sa kotarskim predstojnikom iz Maglaja i poručnikom Arifagićem."

Dokument 12: građa UNS, kutija 14, inv. broj 3494

Nezavisna Država Hrvatska

10. B O J N A

DOMOBRANSKE DOBROVOLJAČKE PUKOVNIJE
BOSANSKIH PLANINACA

Broj: 111/44

Gradačac, dne 22. VII. 1944.

Zapovjedniku 3. sati XXXIX. ustaške bojne

Prema izvješću zapovjednika 4. sati ove bojne htjeli su Vaši pripadnici da zatvore neke moje planince, a vojničar Janković je potrgao plakate koje je 4. sat ove bojne polijepila po Modriči. Ovakav postupak me iznenadjuje i pitam za razlog. Da li taj zapovjednik misli da je on viši od moje sati u Modriči i da ima to pravo ili je svjestan da to nesmije činiti, ali to ipak protuzakonito čini. Zadnji put Vas opominjem da to više niste učinili jer ako budete moga ijednog zatvorili, ja ću zatvoriti 2 ustaša i držati ih dok vi nepustite mog. Za svakog ranjenog mog ubiču dvojicu ustaša. Ako Vaši pokidaju plakate moje sati, pokidaće odmah i moji plakate Vaše sati.

Ako zatvorite jednog muslimana, ja ću zatvoriti dvojicu katolika. Svako zlo ću Vam vratiti dvostruko, jer nemojte misliti da će te činiti ono što ste činili 1941 godine, kada ste tolike ljude nevine radi toga da bi ih opljačkali pobili.

Ako mislite da ste u stanju boriti se i ako to hoćete,
izvolite izabrati mjesto gdje to želite.
Za Poglavnika i Dom spremni!

Zapovjednik poručnik:
/ Izetbegović /
Izetbegović v.r.

Dokument 13: građa UNS, kutija 15, inv. broj 3551

B-II-D-BH

Djelovanje "Bos. Planinaca" u Bos. Šamcu i Orašju n/s.

Pouzdanik iz Orašja n/s dostavlja dana 4.VIII.1944.

Primjećeno je u zadnje vrijeme da između "Bosanskih planinaca" i četnika u Bosanskom Šamcu i Orašju n/s vladaju vrlo prijateljski odnosi, tako da su vodeće osobe odnosno predstavnici "Zelenog kadra" priredili nedavno četnicima gostbu prigodom njihovog dolaska u Orašje n/s.

Ova skupina četnika bila je vrlo dobro naoružana strojnicama i ostalim suvremenim oružjem. Pripadnici "Zelenog kadra" izpratili su četnike kod njihova odlaska iz navedenog mjesta.

"Zelenokadrovci" zabranjuju ustašama boravak u navedanim mjestima, jer da su oni, tj. "zelenokadrovci" jedini gospodari ovdje, pa da ustaše moraju dotična mjesta napustiti.

U zadnjih nekoliko dana prijavilo se u "Zeleni kadar" dosta vojnih bjegunaca, većinom pripadnika SS postrojbi i Hrvatskog Domobranstva, koji su odbjegli od svojih jedinica i stavili se pod zaštitu "Bosanskih planinaca".

Pripadnike hrv. ili njemačkih oružanih snaga koji dodju na dopust u spomenuta mjesta, nagovaraju predstavnici "Zelenog kadra" da ostanu kod njih i da se više ne vraćaju u svojim jedinicama, obećavajući im pri tom miran i osiguran život te liep materijalni dohodak. U ovoj djelatnosti imali su "zelenokadrovci" dosada mnogo uspjeha.

U istom smislu nastoji djelovati "Zeleni kadar" u Brčkom, kojemu je zapovjednik nadporučnik JERKOVIĆ, bivši jugoslovenski djelatni častnik, samo što je rad ovih dosta skučen i ograničen budući u Brčkom postoji mjestno zapovjedništvo Hrvatskog domobranstva, ustaške postrojbe i odredi njemačke oružane snage. Sve vojne bjegunce upućuje JERKOVIĆ u Orašje tamošnjem zapovjedniku "zelenog kadra".

Dana 22. srpnja ove godine zaustavio je u Orašju zapovjednik "zelenog kadra" NURIJA TVICA, poznatog i uglednog domaćina i osjednika iz Orašja SULJIĆ ŠEFRAGU kada se ovaj vraćao svojoj kući, zabranivši mu prolaz pored nastamba "zelenog kadra".

NURIJA TVICA, dao je SULJIĆ ŠEFRAGU uhititi i pod pratnjom dvaju "planinaca" sprovesti u Brčko, nedozvolivši mu da ponese sa sobom niti najnužnije stvari.

Budući je SULJIĆ ŠEFRAGA poznat kao iztaknuti ustaša još iz ranijih godina, te se za njega zauze Ustaški logor u Brčkom kao i sve mjestne hrv. vlasti.

Općenito je uvjerenje da je ŠEFRAGA SULJIĆ uhićen po pripadnicima "zelenog kadra" što se je uvijek izticao kao Hrvat i nepomirljivi ustaša, što nikako nije u skladu sa načelima "zelenokadrovaca" koji šuruju i sa četnicima i sa partizanima.

Nakon oštrog nastupa pripadnika Hrvatskog domobranstva i ustaškog pokreta pušten je SULJIĆ ŠEFRAGA na slobodu.

Zapovjednik NURIJA TVICA, neprestano je izbjegavao svaki dodir sa Hrvatskim vlastima, već je održavao tiesne veze sa istomišljenicima pripadnicima SS postrojbi.

Zapovjednik "zelenog kadra" u Orašju zaprietio se smrću ustaškom taborniku BEĆIRU BEŠIREVIĆU, a osim toga zabranio mu svako kretanje noći po Orašju jer da će u protivnom slučaju dati nalog straži da na njega puca.

DOSTAVLA NA ZNANJE "X-OJ-16"

Dokument 14: građa UNS, kutija 15, inv. broj 3582

Poručnik Arifagić Smail iz Maglaja. Protuzakoniti rad.

„Mujo“ 15. VIII. 1944. dostavlja sljedeće:

Prije mjesec dana pobjegli su iz vojske i upisali se u Maglajsku miliciju, kojoj je zapovjednik poručnik ARIFAGIĆ

SMAIL, sliedeći vojni obveznici:

SALKANOVIĆ MEHMED, sin Huseina, rođen 1918 ili 1819 godine u selu Kosova, kotar Tešanj. On je platio poručniku Arifagiću za to što ga je primio u miliciju 60.000. kuna

LJIHIĆ RAMO, sin Mustafe, rođen 1926 u Jablanici, kotar Tešanj, platio je poručniku Arifagiću za upis u miliciju 63.000 kuna.

HAJDIĆ IBRAHIM, sin Hasana, rođen 1924 godine u Oruču, kotar Tešanj, platio je poručniku Arifagiću za upis 60.000 kuna.

HAJDIĆ /ime nepoznato/ sin Bege, rođen 1926 godine u Oruču, kotar Tešanj, platio je poručniku Arifagiću za upis u miliciju također 60.000 kuna.

Iz Broda na Savi pobjegao je novak BRAVO MEHMED, rođen 1917 godine u Sarajevu. On stanuje kod svojih rođjaka u selu Moševcu, te se upisao u miliciju poručnika Arifagića, plativši mu zato 50.000 kuna.

Svi napred spomenuti upisani su u sustav Moševačke milicije, a nalaze se kod svojih kuća i obavljaju posebničke poslove. Poručnik Arifagić prima hranu i plaću kod obskrbnika stožera 6. posadnog zdruga u Doboju za 412 osoba, od kojih se mnogi nalaze kod svojih kuća gdje se i hrane. Što poručnik Arifagić radi sa primljenom hranom nije poznato, jer nitko nad njim ne vodi nikakav nadzor. Njegova satnija brojčano je jaka kao bojna, ali on sa njom ne vodi nikakve podhvate protiv odmetnika.

Podatci su točni.

Veza: Dnevno izvješće broj 168 od 7. VIII. 1944. godine.

*From the Treasury of the History Museum of
Bosnia and Herzegovina
For faith, and for Loot? Muslim Militias in World
War II*

This file includes fourteen documents from the archives of the History Museum of Bosnia and Herzegovina on the Muslim militias active in the World War II in the north-east Bosnia. Little written record is left of these Muslim militias. However, we can reconstruct their activities owing to documents from numerous other sources, including the archive materials of NDH and the People's Liberation Movement. They give the impression that these units were primarily local, and organised around charismatic leaders, such as Muhamed Hadžiefendić or Nešet Topčić. Their main purpose is to protect Muslim villages. But they also serve as a refuge for deserters from the regular Croatian army, and they often resort to plunder and murder themselves (see e.g. the massacre at Jeginov Lug). Furthermore, they maintain complex and volatile relationships with NDH, the Partisan movement, and even with the chetniks. Due to all contradictions, in the end they fail to fulfil their primary mission and protect the Muslim community.

Key words: *World War II, Independent State of Croatia, Muslim militias, international relations, plundering, Muhamed Hadžiefendić, Nešet Topčić*